

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначається концепцією модернізації вітчизняної освіти, задекларованою в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). Головний орієнтир в підготовці фахівців творчого профілю – розвиток гуманістично орієнтованої особистості, здатної до творчого пошуку. У зв'язку з цим однією з актуальних проблем є розвиток професійної творчості в аспекті тієї діяльності, до виконання якого готується фахівець. Професійна підготовка майбутніх фахівців художнього профілю, зокрема хореографів, передбачає не тільки спеціальну, а й особистісну підготовку, становлення у студентів позитивного диференційованого образу «Я – майбутній професіонал», розвитку якому сприяють не тільки спеціальні, але й психолого-педагогічні дисципліни, що вивчаються у виші. Майбутній хореограф повинен бути підготовлений до роботи з людьми не тільки з професійної, а з психолого-педагогічної точки зору. Він повинен орієнтуватися в питаннях розвитку творчості як основи становлення особистості, розуміти механізми розвитку творчих здібностей в специфічних видах художньої діяльності.

Хореограф працює з певним віковим колективом, його діяльність спрямована не тільки на розвиток спеціальних хореографічних здібностей, умінь передавати драматургію танцю, образ, малюнок руху тощо, але й на розвиток особистісного творчого потенціалу людей, що беруть участь у певному хореографічному співтоваристві. Безумовно, хореограф повинен добре знати і уявляти сутність діяльності учнів, в той же час йому необхідно розуміти громадські й індивідуальні цілі розвитку особистості, допомагати у розвитку її творчості. Тому професія хореографа вимагає подвійної підготовки – спеціальної та психолого-педагогічної, а також визначення в ній місця і функцій психолого-педагогічних дисциплін як засобів творчого розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу наукових

досліджень можна зробити висновок про значний інтерес до проблеми розвитку творчих умінь майбутніх педагогів. Так, поняття «творчі вміння» науковцем Н. Кузьміною пояснюються як нове поєднання знань, досвіду і творчих можливостей людини. Є. Мілерян, О. Козлова, Г. Щукіна наголошують на важливості творчого підходу як способу успішно досягати свідомо поставленої мети в мінливих умовах протікання діяльності. Творчі вміння допомагають здійснювати інтелектуальні операції з великою часткою узагальнень, завдяки чому їх можна відтворювати у значно змінених ситуаціях. Л. Барабанщиков, Г. Довгополова, С. Сисоєва, Л. Спірін, О. Щербаков одностайні в тому, що педагогічну діяльність потрібно здійснювати не автоматично, а з творчим використанням знань і навичок. Професійно-творчі вміння досліджуються в роботах Г. Гущина, Д. Козлова, М. Лазарєва, С. Степанова і визначаються як фактор створення нового в професійній діяльності.

Психологічні складові творчих здібностей розкрито в науковому доробку В. Андрєєва, В. Моляко, О. Лук, О. Скоробагатської. Багато науковців розглядають творчість як певну форму людської активності, зокрема Г. Батищев, В. Дружинін, Я. Пономарьов, В. Шадріков та ін.

Проте нами виявлено, що проблемі розвитку професійної творчості майбутніх хореографів та ролі дисциплін психолого-педагогічного циклу в цьому процесі приділено поки що недостатньо уваги у вітчизняних наукових дослідженнях. Ураховуючи важливість окресленої проблеми, було обрано тему дослідження *«Розвиток професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін»*.

Мета дослідження: визначити педагогічні умови розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Завдання дослідження:

1. Визначити ступінь дослідженості проблеми розвитку професійної творчості у психолого-педагогічних дослідженнях

2. З'ясувати роль танцю як виду мистецтва в системі освіти та сутність професійної творчості як показника професійної культури майбутніх хореографів.

3. Дослідити особливості професійної творчості студентів-хореографів.

4. Обґрунтувати педагогічну модель розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Об'єкт дослідження: процес розвитку професійної творчості студентів-хореографів.

Предмет дослідження: зміст і технології розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано такі методи:

- *загальнонаукові:* аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, термінологічний аналіз для уточнення сутності поняття «професійна творчість»;

- *конкретно-наукові:* вивчення та аналіз літератури з теми дослідження для визначення ступеня розробленості проблеми наукового аналізу, аналіз базових понять дослідження; методи зіставлення, систематизації, прогнозування;

- *емпіричні:* спостереження, анкетування, опитування, індивідуальні й групові бесіди зі студентами й викладачами, педагогічний експеримент, методи статистичної обробки експериментальних даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в ньому обґрунтовано необхідність інтеграції змісту дисциплін спеціальної підготовки та психолого-педагогічного циклу; розроблено педагогічну модель розвитку професійної творчості студентів-хореографів у

процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін; уточнено зміст поняття «професійна творчість».

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається тим, що теоретичні положення та висновки роботи можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти для підготовки майбутніх хореографів, а також у системі підвищення кваліфікації викладачів танцювального мистецтва, учителів, керівників хореографічних гуртків.

Апробація отриманих результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри менеджменту освіти та педагогіки вищої школи, а також під час виступів на науково-практичних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції для студентів і молодих учених «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (Суми, 19 – 20 травня 2021 р.), II Всеукраїнському гонауковому семінарі з міжнародною участю «Педагогіка В. О. Сухомлинського: діалог із сучасністю» (Суми, 5 жовтня 2021 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 16 – 17 листопада 2021 р.).

Основні положення роботи висвітлено в таких публікаціях:

1. Kozlov D. Actualization of the problem of students' creative potential development in the magistracy conditions at the higher educational institution / D. Kozlov, O. Varava // Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи : Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (19–20 травня 2021 року, м. Суми). – Суми: ФОП Цьома С. П., 2021. – С. 15–16.
2. Варавя О. М. Проблема розвитку професійної творчості у психолого-педагогічних дослідженнях / О. М. Варавя // Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: Матеріали III Міжнародної науково-

практичної конференції (16-17 листопада 2021 року, м. Суми). – Суми: Вид-во СумДПУ імен А.С. Макаренка, 2021. – С. 32–33.

3. Варава О. М. Танець як вид мистецтва в системі освіти / О. М. Варава // Магістр : збірник наукових праць молодих учених / Гол. ред. О. Г. Козлова. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. – С. 101-105.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 73 найменування, додатків. Подано 5 таблиць, 1 рисунок. Повний обсяг тексту роботи – 83 сторінки. Основний зміст викладено на 65 сторінках.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

1.1. Проблема розвитку професійної творчості у психолого-педагогічних дослідженнях

В аспекті досліджуваної проблеми слід виокремити, перш за все, дослідження «креативності» як творчого потенціалу людини.

Термін «креативність» з'явився в 60-х роках минулого століття в межах когнітивної психології. Джон Гілфорд і Елліс Торренс розробили концепцію креативності, яку вони розглядали як універсальну пізнавальну здатність людини. Усі сучасні дослідження в галузі творчості так чи інакше спираються на ідеї американських психологів (Ф. Баррон, Д. Харрінгтон та ін.). Підбиваючи підсумки досліджень в області креативності, О. Кульчицька зробила такі висновки: креативність – це здатність реагувати на необхідність в нових підходах і нових продуктах [31, с. 14]. Така здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча сам процес може бути як свідомим, так і несвідомим. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця і сили його внутрішньої мотивації. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту і особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню. Дуже важливим виявляється і ще одна властивість, яку можна назвати «придатністю» [38, с. 15]. Воно характеризується естетичною, екологічною та оптимальною формою, правильною й оригінальною на цей час. Креативні продукти можуть бути різними за своєю природою: нове рішення проблеми в математиці, створення музики або поеми, свіже рішення соціальних проблем тощо [39].

У науковій літературі термін «творчість» і «креативність» розмежовують, маючи на увазі під творчістю – «процесуально-результативну» складову, а під креативністю – «суб'єктивно обумовлену», тобто велике значення мають особистісні особливості, емоційні та мотиваційні фактори [55, с. 56].

Аналіз психологічної літератури з проблеми творчості показав, що творчий потенціал людини є багатовимірним комплексним явищем, заснованим на таких факторах людської активності, як пізнавальні й мотиваційні.

Досліджуючи творчий потенціал людини, О. Яковлева визначає «здатність до творчості» як особисту характеристику, яка сприяє реалізації людиною власної індивідуальності. «Характеристики здатності до творчості, з нашої точки зору, не предметні (в розумінні наявності продукту – матеріального або ідеального), а процесуальні, оскільки здатність до творчості розглядається як процес виявлення власної індивідуальності» [69, с. 22].

Основним принципом творчого потенціалу О. Яковлева пропонує вважати принцип «трансформації когнітивного змісту в емоційний» [69, с. 27].

На нашу думку, в такій сфері людської діяльності, як хореографія, реалізація людської індивідуальності є основоположним фактором професійного становлення.

Професійну творчість психолого-педагогічна наука пов'язує з професійними здібностями людини, тому до теоретичних підходів її дослідження можна віднести теорію розуміння здібностей і їх розвитку.

Поки що проблема розвитку творчих здібностей у вітчизняній психології розвивається в декількох напрямках: культурно-історичному, полімодальному й інтегративному. Культурно-історична концепція Л. Виготського знайшла свій розвиток в роботах Л. Божович, А. Запорожець та ін., що розглядають культуру як специфічний і особливий феномен

дійсності, яка виступає як предмет, засіб і результат людської діяльності. «Привласнення справжньої культури індивідами сприяє їх розвитку як універсальності індивіда, рівень їх потреб і здібностей, що розвиваються у процесі присвоєння ними культури, а також самі закономірності такого присвоєння мають конкретно-історичний характер» [15, с. 54].

Загальною тенденцією в дослідженні проблеми творчих здібностей є полімодальний підхід до розуміння їх природи, взаємозв'язок різних сторін творчої особистості: інтелекту, креативності, мотиваційної сфери тощо. Творчі здібності виступають як «здатність до породження ідей», і дослідження їх з точки зору оригінальності прояву інтелекту, мотивів, почуттів тощо є дуже актуальним (С. Рубінштейн, А. Леонтьєв та ін.).

Дослідник психології творчості Я. Пономарьов застосував системний підхід до вивчення творчих здібностей та сформулював важливий принцип їх розвитку та реалізації: суть креативності він бачить в поєднанні інтелектуальної активності й чуттєвого ставлення до побічних продуктів своєї діяльності.

Звернемося до класифікації здібностей, зокрема, до поділу їх на актуальні (реалізовані в заданих умовах і обставинах), потенційні (природні передумови) та психологічні утворення, сформовані в результаті діяльності, навчання, спілкування, але не завжди реалізовані в конкретних умовах, які не входять у сферу активних дій особистості. Зазначене положення відображено в роботах таких дослідників як І. Кон, А. Маслоу, А. Мудрик, В. Петровський, К. Роджерс та ін.

Логіка нашої роботи спонукає звернутися до дослідження В. Шадрикова, який виокремлює в ієрархії здібностей такі, як духовні: здатність до самопізнання, до самосвідомості, самопереживання, до співвідношення себе зі світом, з іншими людьми. Ці здібності забезпечують створення духовних речей. Духовні здібності, на думку В. Шадрикова, проявляються в прагненні до духовного, морального, розумового прогресу,

тобто він висуває ідею про цілісний розвиток усіх сфер особистості [65, с. 207].

Це положення стало одним з основоположних у розвитку професійної творчості майбутніх хореографів.

Теоретичні підходи до проблеми професійної творчості визначають дослідження різних видів творчості. У психолого-педагогічних дослідженнях виокремлюють його різні класифікації [62, с. 54].

Перша спроба визначення видів творчості була зроблена ще Аристотелем, який визначав наукову, художню творчість і творчість у галузі життєвих відносин. Аристотель розглядає творчість не в метафізичному розумінні, а у вузьконауковому: «людина творить цінне, але не абсолютно цінне, а відносне; не божественні коріння і принципи всього, а те, що з них виходить у площині суб'єктивно-реальної мінливості й матеріальності». Аристотель перший дав визначення художньої творчості як здатності обдуманого або свідомого втілення істинного при ототожненні істини й краси [4].

Наразі до видів творчості підходять в основному з позицій діяльнісного підходу, виділяючи наукову, художню, технічну, духовну й інші види, визначаючи специфіку кожної з них.

Однак учені відзначають і те загальне, що притаманне всім або декільком видам творчості. Так, порівняння наукової й художньої творчості виявляє їх протиставлення, що виявляється в результатах [24; 26].

Насправді, на думку Р. Штейнера, «наукове пізнання й художня творчість є двома сторонами одного процесу». При цьому в мистецтві, як в сконцентрованому вираженні творчої сторони людської діяльності, гостріше виявляються проблеми творчості. Саме в мистецтві професійна успішність є, перш за все, творчою, причому більшою мірою, ніж в будь-якій іншій людській діяльності [64, с. 2].

Об'єднує обидва види те, що в їхньому розвитку важливу роль відіграють спостереження, порівняння, такі психічні процеси, як уява, мислення тощо.

На початку ХХ ст. дослідник П. Енгельмейер створив такий напрямок, як еврологія, яку він розумів як науку, яка розглядає людську творчість у всьому її обсязі, завдання якої – витлумачити, виходячи з однієї точки, художню, технічну й наукову творчість. Дослідник вважав, що творча особистість являє собою сукупність трьох чинників: інтуїтивного, дискурсивного та активного. Так, поділ творчості на наукову й художню автор пов'язував з останнім фактором, стверджуючи, що діяльність, яка суб'єктивує, це наука, а діяльність, яка об'єктивує – мистецтво [40; 64].

Інший підхід до поділу творчості на види, заснований на структурі творчого процесу, представляє А. Лук. Так, в науковій творчості він виділяє такі етапи: підготовку, інкубаційний період, осяяння, перевірку, в мистецтві ж учений відзначає такі етапи: задум, перетворення задуму в обдуманний план, втілення плану в образ-форму.

В основі такого поділу лежить різниця результатів. Підсумком наукової діяльності є абстрактне поняття, але воно носить проміжний характер, потребує додаткових процедур практичної реалізації. Мистецтво свій підсумок діяльності формує до завершальної стадії, тобто не знає спеціальних процедур «запровадження у практику».

Крім зазначених видів творчості, слід звернутися ще до одного з них – практичної творчості (Д. Богоявленська, В. Чудновський, В. Юркевич). Назва «практична» охоплює велике коло явищ, до якого входить і технічна творчість (Г. Альтшуллер, Ю. Саламатов).

На наш погляд, технічна творчість включає в себе не тільки винахідництво, але й удосконалення техніки виконавства в будь-якій професії, в тому числі й хореографа.

В основі професійної творчості лежать прагнення і вміння професіонала переробити, трансформувати життєві враження в образи. Тому

професійну творчість можна розглядати як вид і як результат діяльності. А. Зайцева констатує, що «в залежності від того результату, який в цьому випадку досягається, творчість ділиться на продуктивну й репродуктивну, суб'єктивну й об'єктивну». На думку дослідниці, можливе різне поєднання цих векторів творчості. Якщо результат творчості важливий для оточуючих будь-якими своїми властивостями, то творчість визнається як продуктивна. Об'єктивна цінність результатів творчості визнається тільки в тому випадку, якщо відкрито невідомі раніше взаємозв'язки, тобто твори не мають аналогів у мистецтві. Якщо результат професійної творчості – це тільки повторення раніше існуючого зразка, його визнають репродуктивним, його цінність полягає тільки в якісному рівні повторення. Суб'єктивної цінності продукт творчості набуває, якщо вона може бути новою лише для самого автора і не несе цінності для суспільства [19, с. 19].

На основі такого підходу можна визначити такі етапи професійної творчості студентів-хореографів. Процес особистісного зростання і професійного становлення починається з репродуктивно-суб'єктивної творчості студентів і поступово виходить на продуктивний рівень, який характеризує професійну творчість як бажаний рівень розвитку професіонала. У результаті експериментальної роботи Д. Богоявленська виокремила одиницю аналізу творчості – інтелектуальна активність, яка відображає пізнавальні та мотиваційні характеристики творчої особистості в їх єдності. На основі цієї одиниці дослідниця виділяє рівні інтелектуальної активності і дає характеристику професіоналів різного рівня [7].

Стимульно-продуктивний (пасивний рівень) – головним показником якого є зовнішня активізація розумової діяльності, відсутність інтелектуальної ініціативи. Професійні досягнення цього рівня залишаються в межах заданого або спочатку визначеного способу дії.

Евристичний характеризується проявом інтелектуальної активності, не обумовленої ні зовнішньою стимуляцією, ні суб'єктивною оцінкою незадоволеності результатами діяльності. Фахівці такого рівня, навіть маючи

визначене надійне рішення, продовжують аналізувати проблему, намагаючись знайти нові, оригінальні, зовні більш дотепні способи вирішення.

Креативний характеризується тим, що виявлена закономірність стає не кінцевою точкою пошуку, формальним прийомом, а самостійною проблемою, метою подальшого дослідження. Професіонали-креативи не цікавляться реальною кінцевою метою, їх цікавить постановка нової проблеми.

Розглянувши рівні інтелектуальної активності, Д. Богоявленська стверджує, що евристичний більше відповідає професіоналу-«практику», а креативний професіоналу-теоретику. Відмінності між фахівцями цих рівнів у типі мислення. У евроста – емпіричне мислення, а у креативів – теоретичне. Але не тільки в цьому суть відмінності. Питання про диференціацію рівнів інтелектуальної активності – це і питання про мотиви діяльності. Виявлено, що представники стимульно-продуктивного й евристичного рівнів більше орієнтовані на зовнішні оцінки, характеризуються чуйністю до чужої думки, невпевненістю в собі, емоційною нестабільністю в ситуації випробування самооцінки. Для креативних людей більш характерні: самовпевненість, агресивність, невизнання соціальних обмежень і чужої думки [7; 42].

Дослідження формування творчої активності студента-хореографа в процесі викладання як спеціальних, так і психолого-педагогічних дисциплін, також розглядаються нами як детермінанта досліджуваної проблеми.

Звернімося до дослідження О. Антонової. Дослідниця визначає творчу активність як «складне динамічне, особистісне утворення, засноване на взаємовпливі внутрішньо значущих і зовнішніх факторів, які активно творчо сприймаються» [3, с. 11]. На думку дослідниці, можна виокремити такі рівні прояву творчої активності:

1. Низький (інтуїтивно-комфортний), який характеризується мізерністю поведінкового репертуару, відсутністю свободи й активності в дії, нездатністю уникати традиційних схем мислення, відсутністю мотивації до педагогічної діяльності, ініціативи.

2. Середній (індивідуально-моделюючий), який характеризується здатністю до заміщення й прогнозування можливих результатів, стійким інтересом до навчально-професійної діяльності, суб'єкт-суб'єктивним характером взаємодії.

3. Високий (креативний), у якому відзначається активне використання свого мислення, здатності знаходити нові ресурси навіть за рахунок виходу за межі власних можливостей, яскраво виражена відповідальність за свою працю, поведінку, гнучкість у взаєминах.

Як один із проявів творчої активності багато авторів (Р. Арнхейм, Дж. Гілфорд, Д. Тейлор, Е. Торренс, та ін.) відзначають відповідальність, сильну волю й підвищену працездатність. У галузі хореографії ці прояви мають свою специфіку:

По-перше, це пов'язано з тим, що багатство класичної спадщини в хореографії має бути «переплавлене» у власні переконання й стійкі професійні навички, які в сукупності складають внутрішній досвід кожного митця.

По-друге, оскільки мистецтво пробуджує приховані в людині задатки, вона повинна зрозуміти свої достоїнства й недоліки, розбудити свої художні начала, а через них впливати на свої інтелектуальні можливості і їх розвивати.

По-третє, успіх професійного становлення хореографа (у цьому суттєва відмінність від інших професій) пов'язаний зі здатністю й умінням створити свій власний інструмент – тіло артиста, що відповідає всім вимогам, що до нього висуваються [3]. Вимоги до особистості артиста і його тіла висуваються професією й життям. Зазвичай вимоги з часом лише посилюються. Тому необхідно готувати фахівців до широкого спектру вимог, передбачаючи перспективу змін.

Своєрідні не тільки прояви активності, а й шляхи її становлення. Існує кілька домінуючих точок зору. Перша передбачає, що креативні люди засвоюють обраний вид діяльності, не вдаючись до наслідування. Інші

дослідники (Дж. Гілфорд, В. Келлер, П. Торранс, В. Франкл) стверджують, що будь-яка діяльність включає в себе елемент копіювання. У дослідженні Н. Роджерса є важлива думка про особливості етапів розвитку творчості. «Творча діяльність, маючи на початкових стадіях значною мірою наслідувальний характер, поступово звільняється від влади наслідування й стає в повному розумінні творчістю» [54, с. 165].

Розвиток творчості проходить такі етапи: консервативне наслідування, творче наслідування, наслідувальна творчість, справжня творчість [67].

Розглядаючи етапи розвитку творчості, вчені відзначають таку важливу соціально-психологічну умову, як створення творчої атмосфери діяльності, забезпечення в ній теорії діалогу – свободи, рівності.

У багатьох філософських і педагогічних дослідженнях доведено взаємозв'язок творчої діяльності та рефлексії. Так, Д. Богоявленська, розглядаючи особливості творчого мислення, пов'язує його зміст з рефлексією, яка дозволяє осмислити свій досвід, тому що рефлексія включає в себе формулювання узагальнень, зіставлень і оцінок, а також переживання [7]. Творча діяльність контролюється, на думку різних авторів, різними її видами. С. Степанов, І. Семенов виділяють інтелектуально-особистісну рефлексію; В. Давидов – формальну і змістовну; І. Гриненко – аналітичну й синтетичну.

У межах нашої роботи важливо зрозуміти, що саме процес рефлексії дозволяє усвідомити суб'єкту внутрішні резерви власної індивідуальності і саме він є рушійною силою розвитку професійної творчості.

Відомий психолог Г. Оллпорт висловив думку: одне й те ж завдання може бути вирішене різними способами. Згодом В. Дружинін, вивчаючи особливості поведінки представників різних професій, докладно проаналізував цю тезу, зробив висновок про те, що успіх у професійній діяльності багато в чому залежить від уміння використовувати переваги своєї індивідуальності й нейтралізувати недоліки, що тісно пов'язано з розвитком

рефлексії. Саме з розвитком рефлексії пов'язана побудова подальшої траєкторії розвитку професіонала. Визначено кілька варіантів траєкторій.

Варіант перший – швидкий зліт, яскравий прояв здібностей, великі успіхи в певному виді діяльності (або відразу в декількох); великі очікування, але проходить час, і темпи розвитку сповільнюються.

Другий варіант характеризується повільним просуванням вперед, іноді відставанням від нормальних темпів розвитку. Потім відбувається поступове вирівнювання, компенсація втраченого, а іноді величезний стрибок вперед, розквіт задатків, великі успіхи в професійній діяльності.

Третій варіант, який, на жаль, нерідко зустрічається – трата часу протягом усього життя, підпорядкованість усталеному способу життя, нездатність вийти за його рамки і протиставити обставинам свою активну волю.

Нарешті, четвертий варіант – оптимальне використання «життєвого простору», розквіт обдарування, всепоглинаюча робота і продуктивна діяльність [17].

Вибір того чи іншого варіанту розвитку діяльності професіонала залежить не тільки від біологічної складової, а й від мотиваційного компонента.

Умови розвитку творчої мотивації студентів у навчально-професійній діяльності є предметом спеціальних досліджень.

Так, Л. Єрмолаєва-Томіна, наприклад, визначає такі умови: співпраця, підвищення рефлексивної позиції для підвищення ініціативи та активності, створення індивідуальної траєкторії професійно-творчого розвитку, використання в методиці проведення занять завдань пошукового характеру, занурення студентів у середовище з творчою зарядженістю, що забезпечує легкість входження в самостійний творчий процес, взаємозв'язок теорії і практики. Ці положення дозволили нам визначитися зі способами взаємодії викладача та студента в освітньому процесі [18].

Найважливіший показник розвитку творчої мотивації – орієнтація на творчість у праці. У педагогічному виші проводилися дослідження Е. Шияновим та І. Котовою [27, с. 37]. Вони відзначають, що половина опитаних студентів пов'язують творчість зі своєю майбутньою діяльністю вчителя-предметника. Значно менша частина студентів поширює творчість на всю діяльність учителя. Тільки 12% студентів пов'язують із нею потребу в самовдосконаленні, збагаченні свого духовного світу. Потрібно відзначити, що 9% студентів взагалі не розкрили значення цього поняття.

І. Особов у своїй статті «Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників» особливо підкреслює значення мотивів в творчому пошуку. Він стверджує, що мотивами діяльності можуть виступати як прагнення до успіху, так і самоактуалізація та інші, але творчість можлива лише на основі внутрішніх мотивів, які автор називає «пошуковим рефлексом» [44, с. 2].

Важливим аспектом у теоретичних підходах до проблеми професійної творчості є визначення факторів, що гальмують цей процес, тобто бар'єрів.

Під бар'єрами, що перешкоджають професійній творчості, розуміють протиріччя, з якими стикається особистість у процесі професійної або освітньої діяльності.

Дослідники називають різноманітні бар'єри, які долає професіонал на шляху до творчості. Так, Е. Торренс, займаючись вивченням здібностей, особливо наголошував на впливові соціального фактора, до якого відносив несхвалення оточуючих, надмірне прагнення до успіху, залежність від чужої точки зору. А. Лук відзначає існування рефлексивно-аналітичного й дієвольового бар'єру, під якими він розуміє наявність страху, ліні, високої самокритичності [34, с. 55]. Р. Павлюк, вивчаючи особливості винахідницької діяльності, виділяє існування знаннєвого й операційно-практичного бар'єрів, які проявляються в інерції термінів, інерції образів і вузької спеціалізації, що не дозволяє подивитися на проблему під іншим кутом зору [46].

Розглядаючи проблему наукової творчості, В. Роменець висуває гіпотезу про існування пізнавально-психологічного бар'єру. Учений, використовуючи гегелівську траєкторію пізнання від одиничного до особливого і від нього до загального, стверджує, що пізнавально-психологічний бар'єр зустрічається на відрізку від особливого до загального, від одиничного до особливого. Перехід здійснюється за допомогою індукції, а від особливого до загального – тільки за допомогою інтуїції. Перехід можливий лише за випадкового, зовнішнього поштовху, підказці. Це протиріччя відзначається і в мистецтві, адже танець, музика захоплює, акторська гра викликає тремтіння, якщо вони зачіпають і загальне, характерне для ядра кожної особистості. А зрозуміти і здійснити перехід від особливого до загального здатний далеко не кожен професіонал [55].

На основі аналізу досліджень можна визначити існування груп протиріч розвитку творчих здібностей особистості, які також є бар'єрами професійної творчості: соціально-педагогічні, власне педагогічні, психологічні або особистісні, фізіологічні. До соціально-педагогічних суперечностей можна віднести: закритий спосіб життя, несприятливий творчий клімат у колективі, сім'ї, низьку престижність діяльності. Власне педагогічними суперечностями є: авторитарність педагога, стандартизованість форм і методів, репродуктивний характер навчання. До особистісних протиріч відносяться: низька мотивація, невіра у власні сили, байдужість до лідерства, сліпа віра в авторитет, відсутність почуття гумору, особливості мислення. Фізіологічні протиріччя це перевтома, слабка здоров'я, недотримання режиму відпочинку й харчування, відсутність комфорту.

У ході нашого наукового дослідження, присвяченого розвитку професійної творчості майбутніх хореографів, ми не можемо не рахуватися з існуванням фізичного бар'єру, до якого можна віднести особливості статури й постави, виворотність ніг, підйом стопи, висоту стрибка й балетного кроку, особливості вестибулярного апарату тощо. Імовірно, що даний бар'єр існує і

в інших сферах, наприклад, у спорті. Цей висновок збігається з положеннями дослідження А. Терещук [61].

Говорячи про бар'єри професійної творчості, необхідно відзначити існування як загальних перешкод для різних видів діяльності, так і специфічних, характерних для певної діяльності. Шляхи подолання бар'єрів неможливо прорахувати і алгоритмізувати. Спосіб вирішення набуває особистісного характеру. Проблема не в тому, щоб навчити способу подолання бар'єру, а в тому, щоб показати, що всі на шляху професійного розвитку стикаються з бар'єрами, і виховати прагнення вирішувати проблеми. І нарешті, поява бар'єру стимулює рух професіонала в напрямку творчості.

Проаналізувавши бар'єри, що перешкоджають розвитку професійної творчості, можна визначити педагогічні умови, що сприяють становленню та розвитку професійної творчості у студентів, що здобувають творчі професії. Найголовнішими чинниками, які зумовлюють їх творчу діяльність у період навчання, є: особистість викладача, творчі ситуації, самостійна робота, евристичні методи навчання.

Е. Торренс відзначає фактори творчості учнів. Наведемо деякі з них, які можна розвивати в освітньому процесі зі студентами-хореографами:

- доброзичливість і чуйність;
- розуміння особливостей психології обдарованості, потреб та інтересів учнів;
- високий рівень інтелектуального розвитку;
- широке коло інтересів і вмінь;
- володіння почуттям гумору;
- готовність до перегляду своїх поглядів і постійного самовдосконалення;
- творчий, можливо, нетрадиційний світогляд [73].

Таким чином, можна відзначити, що важливу роль слід відвести розумінню креативності як творчого потенціалу людини, що реалізується в індивідуальній траєкторії.

Професійна творчість ґрунтується на теоретичних підходах до проблеми розвитку творчих здібностей людини, з яких виокремлюються духовні та практичні здібності, які необхідні для творчої професії хореографа.

Педагогу, що готує студентів до цього виду діяльності, слід володіти компетентністю в питаннях креативності, здібностей, творчої активності як орієнтирів у педагогічній професії.

1.2. Танець як вид мистецтва в системі освіти

Професія хореографа пов'язана з таким видом експресивного мистецтва, як танець. Творчість людини в цьому виді художньої діяльності має свою специфіку, тому, щоб науково побудувати процес навчання танцю і виховання в ньому особистості, слід розібратися в низці положень теорії танцю.

Звернемося до поняття «танець» з мистецтвознавчих і психолого-педагогічних позицій.

Танець як найдавніший феномен творчої діяльності супроводжує людину з моменту появи. Однак знання про сам танець і його багатофункціональну роль, перспективи його застосування продовжують залишатися маловивченими дотепер. У роботах учених, присвячених специфіці танцю, це поняття трактується як досить багатозначне, наприклад танець визначається як вид просторового мистецтва, художні образи якого створюються засобами естетично значущих, ритмічно систематизованих рухів і поз [20].

Видову характеристику танцю як просторового мистецтва можна зустріти в низці словників і енциклопедій [2; 45]. У них домінуючою ознакою поняття виступають засоби виразності.

З інших позицій до розуміння сутності танцю підходить В. Верховинець, розглядаючи його значимість у житті людини, в системі освіти і виховання. Зупинимося на його поглядах більш докладно. Так, В. Верховинець розглядає танець в його широкому розмаїтті, систематизує знання про нього, визначає його місце в культурі, мистецтві, охороні здоров'я. Він стверджує, що процеси, які відбуваються зараз у галузі танцювальної культури й мистецтва вже не забезпечують рівнозначності понять і вимагають переосмислення. На основі системного аналізу дослідник виявляє два основних значення поняття «танець». У широкому розумінні танець – це вид творчої діяльності, призначений для ігрового впливу на самого виконавця або для видовищного ефекту, що досягається шляхом ритмічної зміни поз і «па» (жестів), їх імітації, тобто образною мовою, здатною виразити емоційний стан людини. У вузькому розумінні танець – це вид творчої діяльності, в якій обов'язково використовуються «па», тобто ритмічні поєднання поз, що мають функціональну та естетичну єдність [8].

Таким чином, учений вважає, що до поняття «танець» входять дві сфери діяльності:

- танець як вид культури, в яку входить і видовищне мистецтво як його фрагмент;
- танець як вид хореографічного мистецтва, в якому естетична сторона, складність рухів, визначеність форм є провідними ознаками.

Досліджуючи природу танцю, В. Верховинець виділяє ігровий і хореографічний (видовищний) типи танцю. Ігровий танець, на його думку, належить до більш широкої сфери життєдіяльності людини, ніж видовищний. До ігрового виду танцю відносяться спортивні, народні, музично-ритмічні й інші танці, в яких важливий акцент робиться на діяльності самого танцюриста. Творчість в ігровому танці залежить від самого виконавця.

Ігровий танець, тобто танець у широкому розумінні, стосується сфери культури. Однак він виконує лише функціональну роль, допомагаючи людині зняти стрес, звільнитися від негативних емоцій або, навпаки, відчутти позитивні почуття, здійснюючи свідомі й підсвідомі рухи. Ігровий танець часто можна віднести до галузі естетичної діяльності через суб'єктивізм його використання [47].

Хореографічний (видовищний) танець – це високохудожній естетичний тип танцю, хореографічне явище. Він відноситься до сфери мистецтва. Видовищний танець створюється хореографом, фахівцем, який передає свій досвід, свою пластику, художню фантазію виконавцю.

Для ігрового танцю важливий сам процес, а для хореографічного – результат.

Таке розуміння танцю розширює його можливості щодо розвитку людини, її уявлень про навколишній світ, які вона висловлює в рухах, позах, ритмі тощо.

Цікавим є звернення до розуміння танцю Є. Зайцева. Він зазначає, що в сучасній хореографії чітко простежуються дві тенденції розвитку [20]. Перша з них пов'язана з класичною французькою балетною школою, що сформувалася в другій половині XIX століття завдяки творчості М. Петіпа і його послідовників. Ці традиції й нині живуть у класичному танці. Друга тенденція пов'язана з узагальненням мистецтва танцю різних народів світу. Це так званий сучасний танець, танець-модерн, у якому яскраво виступають елементи танців різних традицій (негритянських, арабських та ін.) у поєднанні з елементами класичного балету.

Таким чином, Є. Зайцев також схиляється до виокремлення хореографічного й ігрового типів танців, які представлені в сучасній хореографії.

Розглянемо танець як вид мистецтва, оскільки саме він є предметом навчання хореографа.

Відомо, що будь-яке мистецтво відображає життя в образно-художній формі. Специфіка танцю полягає в тому, що думки, почуття, переживання він передає без допомоги мови, засобами пластики й міміки.

На основі історичного підходу дослідник О. Голдріч виділяє такі функції танцю: пізнання, спілкування, творення, навчання і трансформація [13].

Зі структурної точки зору виявлена бінарна природа танцю. Його найпростіший елемент складається з двох форм: статичної, тобто «положення тіла», або пози, й динамічної – жесту, безперервного процесу руху тіла від однієї пози до іншої («па» як крок французькою; «кинема» як геометрія шляху; «кінеза» як найкоротший рух людини в семіотичній знаковій системі). Таким чином, до структури танцю входять: поза, ритм, «па» (ритмічна зміна поз), жест, імітація (як наслідування, розробка та збагачення пози, ритму, жесту). За рівнем майстерності виконання й творчості виокремлюють: примітивний танець (самодіяльний, тобто простий) і досконалий (професійний).

Розглянемо основні компоненти танцю, який є синтетичним видом мистецтва, не «механічним конгломератом різних мистецтв, а їх синтезом» [1, с. 33].

По-перше, хореографічний образ, танцювальне уявлення життєвого змісту, яке виражається в рухах людини. У тому, як людина рухається, жестикулює й реагує мімічно, виражаються особливості її темпераменту, характеру, своєрідність особистості. Завдання хореографа, – по-перше, відібрати їх з безлічі реальних рухів, по-друге, узагальнити й загострити в своїй виразності і, нарешті, організувати за законами ритму й симетрії як декоративне ціле.

Танець неможливий без такого компонента, як музика, яка підсилює виразність танцювальної пластики і дає їй емоційну й ритмічну основу. «Техніка танцю – це, перш за все, вишкіл, виховання всього організму людини – м'язів, психіки, нервової системи, що неможливо без фізичного

систематично повторюваного навантаження... Але для натхнення майбутньому артисту балету необхідний творчий імпульс – мрія, яку в танці породжує музика, і не тільки на сцені, а й у повсякденній навчально-виховній роботі [6, с. 27].

Крім цього, танець – це видовище, звідси випливає необхідність його образотворчого оформлення. Образ танцю доповнюється характером костюмів і просторовою композицією. «Малюнок танцю тим самим поєднується не тільки з музикою, але й закономірностями візуального орнаментального візерунка» [9, с. 76].

Танець розвивається в часі, він здатний виражати не тільки стан, але й дію, а, отже, стрижнем хореографії є драматургія. Під драматургією мають на увазі сюжетний або смисловий конфлікт, закладений в основі певної життєвої ситуації, що розвивається в танці. Розвиток танцю включає п'ять етапів і складається з «експозиції», «зав'язки», «розвитку», «кульмінації», «розв'язки», що відповідає драматургічним законам композиції [30, с. 54].

Таким чином, розглянуті вище положення розширюють уявлення майбутнього хореографа про танець як синтетичний вид мистецтва, допомагають зрозуміти природу танцю, яка укладена стосовно психічних і фізичних станів людини в соціальному контексті. Рівень розвитку і стану внутрішнього психічного світу людської свідомості й підсвідомості знаходить у танці матеріальне вираження. Танець є особливим чином організованим діалогом психічних і тілесних станів людини, спрямований на рішення особистісних і соціальних проблем [25]. Діалектичні протиріччя в природі танцю полягають в особливій організації психічних і фізичних станів людини. Психічні можливості людини практично безмежні, а соматичні можливості обмежені анатомічними, біомеханічними і фізіологічними особливостями [66].

Танець має необмежені можливості образного відображення. Реалізувати їх митцю вдається в тій мірі, в якій він сам зуміє зануритися в розуміння цієї дійсності. Але тільки тоді... можливе втілення філософських

ідей, думок і почуттів, розкриття істотних сторін і конфліктів життя [71, с. 58].

З поняттям «танець» тісно пов'язане поняття «хореографія».

Слово «хореографія» грецького походження, буквально означає «писати танець». З кінця ХІХ століття цим словом стали називати все, що стосується мистецтва танцю, тобто «хореографія» та «танець» багатьма дослідниками розглядаються як ідентичні поняття.

Мистецтво хореографії засноване на музично-організованих, виразних рухах людського тіла. Вищою формою хореографії є балет, який водночас є різновидом музичного театру [56].

Професія хореографа виступає як складна синтетична діяльність, яка полягає в обґрунтуванні лексики, композиції, змісту танцю, підборі музичних і художніх компонентів, розвитку драматургії танцю, відборі й навчанні виконавців. Оскільки хореографія – це синтез мистецтва, вона вимагає поєднання художніх, творчих, психологічних і фізіологічних здібностей людини у стислі терміни (термін професійного життя артиста-виконавця недовгий – до 35 років), тому педагогу важливо організувати психологічний настрій виконавців. Знання про це необхідно дати студентам, майбутнім хореографам, на що спрямований наш спецкурс (Див. Додаток А).

Для кожного майбутнього хореографа занурення в дійсність і розуміння її сутнісних законів і тенденцій стає складовою частиною оволодіння не тільки професійними методами і прийомами, але і широкою сукупністю загальнонаукових методів. Імовірність успіху в процесі творчості хореографа висока тільки в тому випадку, якщо відбувається злиття управління цим процесом ззовні (викладачем) і розкриття себе зсередини студентом. Від обох суб'єктів вимагається колосальна й кропітка праця: «робота розуму, душі й тіла» [16, с. 99].

Поряд зі спеціальністю «хореограф, педагог» у різних закладах освіти готують «балетмейстерів».

Слово «балетмейстер» означає «майстер балетного спектаклю». Балетмейстер повинен мислити хореографічними образами і, оскільки він має справу з драматургією, повинен бути мислителем, філософом, психологом і педагогом. «Художник тільки тоді стає майстром, коли бездоганно володіє накопиченими стилями і прийомами, але у власній практиці не користується ними, а шукає свій стиль, прагне збагатити загальне надбання своїми прийомами» [29, с. 42].

На відміну від режисера драми, опери чи кіно, що має готовий текст, балетмейстер сам є автором всього хореографічного тексту, малюнка, а потім ставить його на сцені.

Ще однією специфікою хореографічного творчості є відсутність єдиної системи запису, тому до цих пір основним способом показу й пояснення залишається «з вуст в уста», а значить, необхідна відмінна пам'ять на рухи.

Отже, талант балетмейстера складається з багатьох складових. Це перш за все добре розвинена фантазія, здатність мислити хореографічними образами і складати велику кількість різноманітних танцювальних композицій. Балетмейстер повинен вміти розуміти, відчувати й відтворювати різноманітні рухи, жести, пози, властиві людям різних характерів. Він повинен мати виразне тіло й обличчя. Крім того, йому необхідно володіти прекрасною зоровою пам'яттю й гострим поглядом, здатним помічати виконавську похибку в групі танцівників [57].

Обов'язковим є музичний слух і бездоганне відчуття ритму, а також художній смак і знання законів образотворчого мистецтва. Необхідно відзначити й наявність організаторських здібностей (часом доводиться координувати дії сотні людей).

Усе викладене вище про танець, хореографію та професію хореографа (балетмейстера) дозволяє визначити значення танцю як виду мистецтва у вирішенні проблем розвитку особистості, навчання й виховання людини. Так, психологія як наука звертається до терапевтичних і корекційних можливостей танцювальних рухів.

Розглядаючи мистецтво як засіб психічного й фізичного оздоровлення людини, гуманістична психологія вводить у психотерапію поняття «особистісно-орієнтованої терапії» (Н. Роджерс). У наступні роки Н. Роджерс висуває положення про те, що використання експресивних видів мистецтва (хореографії, живопису, музики тощо) сприяє процесам емоційного оздоровлення, вирішення внутрішнього конфлікту, підсилює здатність до самопізнання, до культивування більш глибоких відносин з іншими людьми [54, с. 165].

Про те, що танець може використовуватися в системі оздоровлення, зазначає також Р. Швай. Особливу роль у цьому він відводить ігровому танцю, який може виконувати лікувальні, профілактичні функції: покращувати поставу, роботу органів дихання, внутрішніх органів людини і тощо [67].

Як свідчать сучасні дослідження в галузі тілесно-рухової терапії, творчість безпосередньо пов'язана із загальною психічною свободою людини, яка, в свою чергу, залежить від різноманітності й гнучкості фізичних рухів людини.

Танець здатний звільнити свідомість від негативних переживань і наповнити її позитивним світовідчуттям. За допомогою танцю людина долає свої психологічні бар'єри, роблячи своє життя більш радісним.

Рухи людини, як зазначає фізіологія, психологія та інші науки про людину, багато в чому визначають її характер, стиль життя, способи спілкування з оточуючими. Так, танець поглиблює самосвідомість, змінює сприйняття людиною самої себе, уявлення про саму себе.

Психологи підкреслюють, що образ самого себе у людини тісно пов'язаний з її тілом. Інтеграція тіла з «Я-концепцією» особистості призводить до підвищення самооцінки й поліпшення стану внутрішнього світу.

Педагоги відзначають моральну спрямованість танцю, яка виражається в тому, що через танець можна висловити різні морально-естетичні поняття – добро і зло, справедливість і нерівність, ницість і благородство.

Попри всю умовність і символічність у мистецтві танцю полягає глибокий психологічний і соціальний зміст, світорозуміння, властиві певній епосі і творчій особистості. У педагогіці утвердилася думка, що через мистецтво відбувається передача духовного досвіду людства, залучення до культури свого народу [68].

Танець із цієї точки зору відіграє велику роль. Перед світовою спільнотою XXI століття постали нові глобальні екологічні й демографічні проблеми, у вирішенні яких танцю відведено особливе місце. Важливою проблемою українського етносу є здоров'я людини взагалі, і, в першу чергу, проблема здоров'я дітей. На жаль, в системі освіти й виховання спостерігається акцент на інтелектуальне навчання, яке переважає над поглядом цілісності природи людини, де недооцінка її тілесності в широкому розумінні неминуче позначається на погіршенні здоров'я дітей. При цьому статистика захворювань дітей зростає швидше, ніж підвищується рівень їх інтелектуально-духовної сфери, зазначає І. Гриненко. Автор вводить поняття «танцювальна освіта» та «танцювальне виховання», дає їх трактування з позицій вдосконалення існуючої системи освіти й виховання. Теоретичний і методичний супровід змісту цього виду освіти й виховання забезпечують такі дисципліни, як психологія, педагогіка, різні методики та ін. Ця думка дозволила нам утвердитися в правильності підходів нашого дослідження, зокрема, використання психолого-педагогічного спецкурсу в освіті майбутніх хореографів. На основі онтогенетичної природи танцю І. Гриненко формулює поняття «танцювальної освіти», в яке включаються компоненти, що відображають гармонійну єдність інтелектуально-емоційного, морально-естетичного та фізичного розвитку [14, с. 63]. Танцювальну освіту, як стверджується в дослідженні, повинні отримувати всі діти, починаючи з дошкільного віку.

Професійну хореографічну освіту виокремлено в специфічну область мистецтва, спрямовану на підготовку артистів, а також хореографів-режисерів, хореографів-репетиторів, хореографів-педагогів, яких готують в різних закладах вищої освіти.

«Танцювальне виховання» здійснюється на основі хореографічної інтерпретації історичного й сучасного досвіду видовищних типів танцю, які дозволяють художньо відображати досвід різних поколінь з позиції сучасних проблем.

Зміст танцювального виховання спрямовано на розвиток психічних, соціальних якостей особистості засобами художньої творчості.

Однак чітких параметрів понять «танцювальна освіта» та «танцювальне виховання», підкреслює І. Гриненко, встановити не просто. У цілому ж і той, і інший процес спрямовані на розвиток, корекцію й виховання особистості. Здійснюючи їх, хореографам необхідно удосконалювати ефективність існуючих стилів взаємодії з учнями, зокрема, переходити від авторитарних до демократичних методів. Спілкування й діалог педагога і його вихованців вимагає багатоаспектного розгляду, оскільки це позначається на результатах їхньої спільної творчої діяльності та формування особистості.

Виходячи з природи танцю, в кожному його різновиді містяться (в тій чи іншій пропорції) дві основні соціокультурні орієнтації як у виконанні, так і у викладанні: тілесно-культурна (тілесна) та духовно-культурна (духовна).

Тілесно-культурна орієнтація танцю включає такі параметри, як здоров'я і творчість, вміння розвивати й виражати себе через власне тіло, що дозволяє індивіду творити самого себе, гармонізувати тілесно-психічний стан, удосконалювати методи й засоби спілкування і пізнання людей.

Духовно-культурна орієнтація танцю спрямована на розвиток і формування творчого ставлення до власної особистості й навколишнього світу, естетичного смаку, позитивних норм поведінки й спілкування. Така орієнтація сприяє вихованню широкого спектру соціальних рис. Так, відкриваються перспективні можливості ознайомлення дітей із культурою

різних часів і народів, а, отже, засвоєння полікультурних традицій. При цьому ігровий танець стає переважаючим у спілкуванні педагога з учнями, що дозволяє їм танцювати заради власного задоволення й емоційно знайомитися з загальнолюдськими цінностями. Ігрова атмосфера занять сприяє неформальному вивченню кращих зразків вітчизняної культури, виховує вищі соціальні почуття. Відповідно розширюються й соціальні функції танцю – корекційна, оздоровлююча, соціалізуюча та ін.

Усі ці положення наповнюють поняття «танцювальна освіта» й «танцювальне виховання» науковими смислами і художніми цінностями.

Розуміння можливостей танцю призвело до того, що останнім часом з'явилося багато нових дисциплін, спрямованих на вирішення проблем розвитку і корекції дітей, наприклад, «Фонетична ритміка», «Логомузична пластика», «Ритмічні вправи», «Корекційна ритміка», «Пальчикова гімнастика», «Психогімнастика», «Артикуляційний масаж» та ін. Перевагою їх є те, що вони спрямовані на перетворення процесів і форм тілесного руху в безпосередню результативну силу, яка позитивно впливає на психічний, фізичний і соціальний світ дитини. З іншого боку, ці дисципліни сформувалися на емпіричному рівні як якась «швидка допомога» у вирішенні різних проблем і представлені лише наборами детально описаних методик, вправ тощо.

Вони введені в навчальні плани з підготовки фахівців різних напрямків педагогіки (наприклад, «Корекційна педагогіка», «Логопедія» та ін.), використовуються в підготовці фахівців художнього профілю. Ці предмети орієнтовані на розвиток творчого потенціалу студентів у використанні рухів, танцю в педагогічній професії.

Таким чином, можна відзначити специфіку танцю як виду мистецтва, визначити його можливості в сфері освіти, виховання, психотерапії, охорони здоров'я та ін.

Танець тісно пов'язаний із життям людини, відображає соціальну спрямованість особистості, особливості духовного світу людства. Ця

обставина підкреслює педагогічну значимість танцю, який може посісти гідне місце в системі освіти.

Професійна підготовка хореографів повинна враховувати складний характер танцю як виду експресивного мистецтва, спеціалізацію та кваліфікацію підготовки, передбачати розвиток певних якостей особистості (імпровізація, здатність до прийняття нового, оригінальність).

Розвиток творчого хореографічного мислення фахівців як важливого аспекту підготовки здійснюється не тільки в процесі викладання спеціальних дисциплін, а й психолого-педагогічних, що обумовлено специфікою танцю і його впливом на всебічний розвиток особистості.

Отже, розуміння творчості в сучасних дослідженнях орієнтує хореографів на виокремлення в цьому виді художньої діяльності художньо-виконавської та педагогічної видів творчості, які є складовою частиною професійної підготовки студентів-хореографів. Ці компоненти професійної творчості хореографа визначають сутність професійної культури як інтегративної соціально-педагогічної освіти особистості, пов'язаної з професіоналізмом, становленням хореографа в системі освіти, яка має бути спрямована на стимулювання пізнання людиною самої себе, усвідомлення своїх творчих можливостей, особливостей і на цій основі побудови свого особистого і професійного життя, які в оптимальному гармонійному варіанті взаємопов'язані й нерозривні. Одним із показників цього взаємозв'язку є рівень професійної культури.

У зв'язку з цим важливого значення набуває питання створення умов, які б сприяли не тільки зростанню професійної культури, а й розвитку та становленню особистості майбутніх хореографів. Хореографія – це складний синтетичний вид мистецтва, що забезпечує поєднання фізичних, інтелектуальних і духовних можливостей людини. Однак професійна самореалізація хореографа обмежена віком. Можливістю виходу з даного протиріччя стає орієнтація на творчість як вищу цінність і формування творчої мотивації діяльності.

Систематизація знань про танець дозволяє розглянути його місце не тільки в культурі, мистецтві, а й в освіті, визначивши його роль у розвитку особистості.

1.3. Професійна творчість як показник професійної культури хореографа

Відповідно до мети нашого дослідження важливим є розгляд феномена творчості як якісного показника діяльності людини, визначення сутності професійної творчості в такій спеціальності, як хореограф.

Звернемося до поняття «творчість». У психології творчість визначається як діяльність, що породжує щось нове, чого не було раніше в досвіді людства. Цим поняттям оперують різні науки про людину – філософія, соціологія, психологія, педагогіка тощо. Творчість завжди припускає наявність суб'єкта – творця діяльності, який прагне створити щось нове, оригінальне. У роботах Л. Виготського підкреслюється, що творчість є необхідною умовою існування кожної людини, що вона «живе в самій людині, має особистісний характер». Вона завжди приносить людині велику радість, хоча потреба в творчості не завжди збігається з можливостями творчості [10, с. 33].

Методологічним регулятивом нашого дослідження виступають теоретичні положення Я. Пономарьова, В. Олешко, Р. Солсо, Г. Лазутіної та ін. про те, що носієм діяльності є її суб'єкт, який здійснює перетворення дійсності. Перетворювальний характер діяльності дозволяє її суб'єкту постійно виходити за межі наявної конкретної ситуації, долати певні бар'єри, проявляючи при цьому вольові зусилля.

Не менш цінними для нашого дослідження є педагогічні погляди вчених на сутність творчості: С. Сисоєва, Г. Кершенштайнер, І. Зязюн, В. Бондар та інші звертають увагу на смислові відтінки цього поняття. Так, С. Сисоєва вважає, що творчість як вид людської діяльності має низку ознак:

наявність протиріччя проблемної ситуації або творчого завдання; соціальна й особиста значимість і прогресивність, які вносять вклад в розвиток суспільства й особистості; новизна та оригінальність процесу або результату. Дослідниця визначає наявність об'єктивних (соціальних, матеріальних) і суб'єктивних (особистісні якості, знання тощо) передумов як умов розвитку творчості [58]

У дослідженнях О. Антонової Д. Богоявленської, І. Сусоколової та інших визначаються критерії творчості: самостійне перенесення раніше засвоєних знань у нову ситуацію; бачення нової функції предмета (об'єкта); бачення проблеми в стандартній ситуації; здатність до альтернативних рішень; відкриття чого-небудь, раніше для певного суб'єкта невідомого, комбінування відомих способів діяльності з новими тощо [3; 7]. Творчість стає самостійним мотивом діяльності в тому випадку, якщо усвідомлюється і переживається як особистісна цінність.

Звернемося з цих позицій до сутності професійної творчості хореографа. На наш погляд, можна визначити два аспекти підготовки фахівця: загально-професійний і особистісний.

Система підготовки фахівця будь-якого профілю до педагогічної діяльності, на думку сучасних дослідників, повинна спиратися на комплекс вимог до нього, у тому числі, виражених в понятті «професіоналізм». Слід зазначити, що в психолого-педагогічних дослідженнях є тенденція до розуміння творчості як однієї з характеристик професіоналізму. Творчість визначається як іманентна характеристика вищого рівня будь-якого фаху. Так, В. Дружинін вказує, що «творчість – це не один із різновидів діяльності, а особливий суспільний стан різних її видів, певний якісний стан діяльності на відміну від механічного» [17].

Розглянемо аспект взаємовпливу професіоналізму й творчості більш детально. Якщо в повсякденній свідомості поняття «спеціаліст» та «професіонал» синонімічні, то більшість дослідників розмежовують їх за ознакою активності суб'єкта праці, вірніше, її витоків. Якщо поняття

«професіоналізм» звести до поняття «спеціаліст», то провідною (системоутворюючою) якістю виступає унормованість дій, старанність, високий рівень майстерності, що дозволяє виконати завдання з необхідною якістю, вважає Л. Єрмолаєва-Томіна. Вона зазначає, що «необхідним психологічним доданком до професійно важливих якостей фахівця ... є усвідомленість того, що професійні знання, вміння й навички не є центральною ланкою особистості, а лише засобом розвитку загальнолюдських можливостей і сутнісних сил» [18]. Таким чином, на думку дослідниці, професіонала від фахівця відрізняє системна властивість – «духовний простір».

По-іншому висловлюється про професіоналізм В. Кардашов. Він зазначає, що професіоналізм живить пізнавальний інтерес до невідомого, який розвиває здатність випереджати хід подій, а головне, формує життєву установку не тільки на виконання, але й на творче рішення [23].

Такої ж позиції дотримуються І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, підкреслюючи, що «педагог-професіонал» на відміну від «педагога-предметника» орієнтований на розвиток людських здібностей, а не тільки на трансляцію знань, умінь, і навичок, вміє будувати освітні ситуації, а не просто вирішувати дидактичні завдання [49].

Таким чином, можна визначити два підходи до співвідношення професіоналізму й творчості: перший – професіоналізм не включає в себе творчість, другий – ці два поняття взаємопов'язані.

На відміну від творчості в інших сферах (наука, техніка, мистецтво) творчість педагога не має на меті створення матеріальних цінностей, оскільки його продуктом є розвиток особистості.

Педагогічна діяльність може мати як репродуктивний, так і творчий характер, тобто педагог може спиратися на готові образи педагогічної взаємодії з суб'єктом або шукати власні шляхи й методи вирішення педагогічних проблем, тобто здійснювати творчий підхід.

Звернемося до дослідження Р. Павлюка, який подає визначення поняття «педагогічна творчість» як процесу, який починається з засвоєння того, що вже було накопичено (адаптація, репродукція, відтворення знань і досвіду), що переходить до перетворення існуючого досвіду» [46, с. 3]. Автор простежує процес розвитку педагогічної творчості – від пристосування до педагогічної ситуації до її перетворення. Найбільш високий рівень педагогічної творчості передбачає елементи творчого пошуку, новизни, оригінальності, що призводить як до часткових, так і до глобальних змін у сфері освіти.

С. Кара-Мурза вважає, що творчий потенціал педагога формується на основі двох компонентів: педагогічного професійного й соціального досвіду. Без спеціальної психолого-педагогічної підготовки і знань неможлива педагогічна творчість, яка виступає своєрідним підґрунтям педагогічної діяльності. У педагогічній творчості проявляються органічно пов'язані пізнавальний, емоційно-вольовий, мотиваційно-споживчий компоненти особистості [22].

У сфері професійно-особистісного становлення педагогічна творчість проявляється як самореалізація педагога, який усвідомлює себе творчою індивідуальністю, прагне професійного зростання й самовдосконалення.

Вищенаведені положення визначили зміст нашого дослідження, в якому студент-хореограф виступає як суб'єкт власного професійного розвитку.

Творче ставлення до педагогічної діяльності, яке розглядають як основну характеристику особистості педагога, служить, на думку вчених, показником педагогічної культури. Найбільш повне визначення цього поняття дає О. Кульчицька: педагогічна культура – це частина загальнолюдської культури, в якій з найбільш повно виявляються духовні й матеріальні цінності освіти й виховання, а також способи творчої педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості [31]. Вона характеризує педагогічну

культуру «як сутнісну характеристику цілісної особистості педагога, що є реалізованою ним динамічною системою педагогічних цінностей, діяльності й професійної поведінки». Компонентами цієї системи О. Кульчицька називає: педагогічну позицію, професійні знання й культуру педагогічного мислення, професійні вміння і творчий характер педагогічної діяльності, професійна поведінка. Таке уявлення про педагогічну діяльність дозволяє повному осмислити образ педагога-професіонала. Орієнтація людей на творчі види діяльності звертає увагу вчених на розгляд педагогічної культури як способу творчого освоєння педагогічної діяльності. При цьому педагог опановує систему педагогічних цінностей: педагогічну позицію, професійні знання і вміння, культуру педагогічного мислення, професійну поведінку [28; 51].

Професійно-педагогічна культура визначається С. Максименко як універсальна характеристика педагогічної реальності, що виявляється в різних формах свого існування: педагогічна культура суспільства, сім'ї, школи, вишу, окремої особистості; як інтеріоризована загальна культура, специфічним чином спроектована в сферу професійної педагогічної діяльності; як системне утворення, яке вибірково взаємодіє з соціально-педагогічним середовищем і має інтегративні якості цілого.

Врахування зазначених характеристик дозволяє визначити такі компоненти професійно-педагогічної культури: аксіологічний, технологічний, особистісно-творчий [35; 60].

Педагогічну культуру викладача вишу досліджували С. Сисоєва, А. Алексюк, П. Воловик, О. Кульчицька, Л. Сігаєва, Я. Цехмістер та ін., відзначивши, що культура фахівця – це цілеспрямована активність індивіда й спільноти, спрямована на вдосконалення його творчих можливостей у вирішенні нестандартних завдань під час виконання професійної ролі [50].

Близьким до поняття «педагогічна культура» є поняття «професійної культури». На думку В. Леві, в останньому поєднуються професіоналізм і культура особистості, «оскільки в структурі діяльності фахівця типологія

його культури значною мірою визначається його спеціальністю і професією», а професіоналізм, у свою чергу, – «... це вищий ступінь досконалості в певному виді діяльності, це найвищий рівень майстерності, це виконання справи на найвищому ступені [33, с. 202]. На думку дослідника, це досить суперечливі явища, оскільки культура – це інтегративний показник ступеня взаємодії максимально можливої кількості соціально значущих якостей особистості, які відображають цілісність щодо різнобічної структури діяльності. Професійна ж є результатом суспільного розподілу праці й вимагає спеціальних знань, умінь, навичок. «Тут і виникає суперечність, від ступеня вирішення якої й залежить професійна культура. З одного боку – загальний показник розвиненості культури особистості – це міра різнобічної та універсальної творчої активності; а з іншого – показник професіоналізму – це міра володіння професійним змістом системи знань, продуктивними засобами й способами вирішення професійних завдань» [33, с. 202]. Отже, поєднанням двох настільки суперечливих понять не можна пояснити цілісний зміст поняття «професійна культура», проте свідчить про необхідність теоретичного аналізу специфіки явища, тому що саме на перетині ліній загального (культура) і приватного (зміст професії) й з'являється досліджуваний феномен.

I. Особов розуміє професійну культуру як «систему соціальних якостей, що безпосередньо забезпечують рівень трудової, професійної діяльності й визначають особистісний зміст, ставлення до праці» [44]. Отже, професійна діяльність опредмечує здатності й можливості особистості, перетворюючи особисту культуру на культуру праці. «Ступінь взаємодії цих складових і визначає рівень професійної культури». На думку В. Кутішенко, особистісна складова переважає [32].

Існує й інше визначення професійної культури через її прояви «в знаннях зі своєї професії, в досконалому осягненні її суті, в умінні застосовувати різні методи соціального управління, в здатності передавати свої знання, навчити «неофітів» виконувати роботу свідомо, творчо, не

шаблонно; далі професійна культура розкривається в умінні передбачати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, у здатності відображати й висловлювати загальнонаціональні інтереси, визначати перспективи їх розвитку». Такі прояви професійної культури корелюються з основними етапами розвитку фахівця. Початкові етапи можна визначити як «професійне самовизначення, що тлумачиться як активний пошук можливого розвитку і включає розвиток самосвідомості, формування ціннісної орієнтації, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального уявлення про професіонала» [38, с. 31]. Отже, важливим є процес вибору, сутності й детермінанти професійного вибору й досягнень. Ми згодні з тим, що при цьому слід говорити про індивідуальні цикли професійного розвитку, що мають особистісний «психологічний зміст» [48, с. 15].

Крім початкових етапів професійної культури, в педагогічній науці розглядаються й кінцеві результати її розвитку, тобто професійне становлення особистості. Для цього необхідний розвиток таких компонентів педагогічної культури, як професійне мислення, професійна компетентність, професійна творчість, професійна відповідальність. Розглянемо їх більш детально.

Професійне мислення розглядається як спрямованість на виокремлення з навколишньої дійсності того, що стосується певної професії людини, як пізнавальна діяльність індивіда зі своїми специфічними цілями, мотивами, операціями, своєю системою оцінювання фактів та явищ, що входять в коло певної професії.

Відомий дослідник і популяризатор проблеми творчості А. Лук визначив таку особливість мислення як «пильність у пошуках проблеми», тому що в потоці зовнішніх подразників людина сприймає тільки те, що укладається в «координатну сітку вже наявних знань і уявлень, іншу інформацію відкидає» [34, с. 7].

С. Сисоєва відзначає вплив мислення на перетворюючу діяльність суб'єкта [59]. У свою чергу під впливом діяльності розвивається специфічне мислення, професійне, що впливає й на якість діяльності, і на саму особу.

Для творчого педагога характерним є творче мислення, що забезпечує діяльність щодо створення суб'єктивно нового продукту й новоутворень.

Професійне мислення має і свої переваги, й свої недоліки, але одне можна стверджувати точно, що впливом на діяльність воно не обмежується, змінюючи всю систему соціальних якостей, а також світогляд. «Людина, яка зробила щось значне, стає іншою людиною» [39, с. 88]. При цьому слід пам'ятати, що професійне мислення відрізняється від світоглядних основ. Так, наприклад, гуманістичне або технократичне мислення не є жорстко детермінованим професією.

Представник будь-якої професійної культури ототожнює себе з однією зі світоглядних парадигм, визначаючи тим самим систему принципів, тобто методологію свого життя й діяльності.

Іншим найважливішим компонентом професійної культури є професійна компетентність. Дуже часто компетентність пов'язують, в основному, з проявами спеціальних здібностей, знань, умінь. Насправді, маючи досить високі здібності й необхідні запаси знань і умінь, фахівець може блискуче вирішувати поставлені перед ним завдання, «однак, не виявивши інтелектуальної активності, він ніколи не зможе заглибитися всередину досліджуваного об'єкта, тобто залишиться в межах нормативно визначеного результату» [55, с. 115].

Отже, «компетентність – це не тільки результат чи оцінка діяльності людини, а й сам спосіб її мислення й діяльності» [61, с. 1]. На жаль, у багатьох випадках ця компетентність відсутня і в сфері навчання, і в сфері виховання, що може призводити до дидактичних прецедентів, наприклад, заподіяння шкоди нервово-психічному здоров'ю учнів. Тому що тільки єдність усіх ланок професіоналізму забезпечує певний рівень професійної культури. І професійна компетентність посідає в цьому процесі своє місце.

Вона «... визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну діяльність, як у звичайних умовах, так і в екстремальних нестандартних ситуаціях» [69, с. 24].

У педагогічній діяльності визначають такі види компетентності: педагогічна, соціально-психологічна, диференційно-психологічна.

Але, розглядаючи професійну компетенцію поза її змістовною складовою, яка визначається власне професійною діяльністю, можна визначити три основні типи компетентності:

- методологічна (знання загальних принципів пізнання явищ і процесів);
- теоретична (знання конкретних моделей професійних дій і адаптація їх з урахуванням багатьох зовнішніх чинників);
- технологічна (знання способів дій у певній ситуації, знання про вибір методів, доцільних способів у певних умовах).

Можна зробити висновок, що професійна компетентність забезпечує психологічні підстави діяльності, дозволяючи особистості побудувати відповідну їй систему професійної діяльності.

Досліджуючи в своїй роботі професійну культуру педагога, ми особливу увагу приділили професійній відповідальності як показнику розвитку мотиваційно-вольової сфери особистості майбутнього хореографа. В основі професійної відповідальності лежить соціальна відповідальність, яка є результатом взаємодії об'єктивних і суб'єктивних факторів «вирішення завдань, пов'язаних з функціонуванням окремих сфер життя суспільства, і вимагає від учнів не тільки оволодіння певним навчальним змістом, а й розвитку в них таких якостей, як сила волі, відповідальність за свої вчинки, за долю суспільства й країни» [63, с. 337].

На наш погляд, формування соціальної, а вже потім професійної відповідальності як одного зі стрижнів цілісної особистості, визначається такими причинами: по-перше, будь-яка діяльність передбачає створення конкретного продукту, завжди потрібне певне зусилля над собою, над

обставинами, щоб цього домогтися, а тому основною метою гуманізації освіти виступає самоосвіта, різко зростає роль розвитку активності й відповідальності; по-друге, підвищення ефективності засвоєння матеріалу сприяє творчій інтерпретації раніше вивченого.

Професійна відповідальність виявляється в позитивній мотивації до праці, у розвитку вольового механізму (зокрема, самореалізації) й елементів правової культури. «Творчість і самоорганізація визначатимуть людину третього тисячоліття. Саме ці якості особистості узгоджуються з сучасною концепцією розвитку світу» [64, с. 1].

Розглядаючи професійну відповідальність як умову, яка забезпечує реалізацію творчого потенціалу особистості, необхідно відзначити дуже складний зв'язок цих явищ: з одного боку, сформована, усвідомлена, стійка саморегуляція сама по собі не забезпечує творчий статус особистості; з іншого боку – вона забезпечує успішне оволодіння діяльністю. Однак дефект в саморегуляції може гальмувати розвиток творчих здібностей (у тому числі, особистості в цілому). К. Тейлор, розглядаючи регуляторні процеси й інтелектуальну активність (як критерій творчого начала), визначє два основних типи саморегуляції: попереджуючий (особистість самостійно планує стратегію й тактику руху) і адаптивний (потребує допомоги ззовні, оскільки не може проявити самостійність). На думку дослідника, «такі типи саморегуляції проявляються і в професійному самовизначенні й становленні, і в соціальній сфері, у взаєминах з оточуючими» [72, с. 57]. Вольовий механізм, проявляється в різних сферах діяльності особистості. Тому важливим є дотримання етапності становлення професійної відповідальності, баланс типів саморегуляції й організація системи формування професійної відповідальності в різних сферах діяльності.

Говорячи про професійну відповідальність, на наш погляд, неможливо оминати моральний розвиток особистості й правову культуру. Живучи в суспільстві, особистість повинна зберігати його, поважати гідність інших і відчувати особисту відповідальність за все, що відбувається, тільки так

можливе збереження рівноваги в світі й реалізація самої особистості. Моральним є вчинок, коли відбувається відмова від недозволеної дії. У професійній сфері важливим є творчий результат, який часто приховує істину, тому він і є результатом морального вибору особистості.

На підставі викладеного можна визначити професійну культуру як інтегративне, соціально-психологічне утворення особистості, що характеризується фундаментальною загальною культурою, глибиною професійного мислення, установками на співтворчість з іншими людьми, рівнем ініціативності та відповідальності за результат своєї діяльності.

У педагогіці дискутується питання про те, хто є суб'єктом, носієм професійної культури. Існує кілька точок зору, але вони є скоріше формальними. З одного боку, професійну культуру розуміють як особистісну характеристику фахівця, за допомогою якої характеризують рівень розвитку потреб і здібностей індивіда [70]. З іншого боку, вона тлумачиться як категорія, що характеризує ступінь оволодіння професійною групою, її представниками, специфічним видом трудової діяльності в будь-якій сфері суспільного виробництва.

Звичайно, у професійній групі як сукупності людей, що виконують схожі функції в схожих умовах, виникає певна спільність. Тим часом, майстерність багато в чому визначається неповторністю, унікальністю майстра. Отже, можна говорити про об'єктивну й суб'єктивну складову професійної культури. Під об'єктивною складовою мають на увазі умови діяльності, знання, вміння й навички, необхідні для її виконання. А під суб'єктивною складовою – особисте ставлення людини до своєї діяльності, переосмислення своїх знань, умінь, навичок, включаючи компетентність. Ми погоджуємося з твердженням, що «... будучи громадською, груповою формою діяльності, професія має свою особисту форму, оскільки вона є суто індивідуальний, конкретний спосіб застосування людиною специфічних сил і можливостей» [73, с. 85].

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел можна відзначити, що професійна творчість є важливим і об'єктивним показником розвитку особистості педагога. Вона включає різні компоненти: пізнавальний, емоційно-вольовий, мотиваційно-потребний, ціннісний. Професійна творчість у діяльності хореографа виявляється в застосуванні спеціальних знань, пов'язаних з хореографією як видом мистецтва й творчої діяльності, та педагогічних знань, що дозволяють керувати колективом танцівників, проектувати й передбачати результати як творчі прояви в мистецтві танцю, формувати соціальну позицію учасників танцювального колективу (погляди, переконання, ціннісні орієнтації).

Досліджуване поняття включає в себе пошук і реалізацію власних шляхів і методів керівництва колективом, перетворення типових педагогічних ситуацій на творчі, комбінування відомих способів танцювальної діяльності з новими, оригінальними, створеними самим хореографом.

Професійна творчість хореографа є показником його професійної культури, тобто професіоналізму як найвищого ступеня досконалості змісту діяльності та особистісної культури.

Висновки до розділу 1

Проблема розвитку професійної творчості є актуальною проблемою для педагогіки професійної освіти, особливо гостро вона постає в процесі підготовки фахівця художньої спрямованості, зокрема майбутнього хореографа. Процес становлення майбутніх хореографів – складний процес, який динамічно розвивається й вимагає не тільки спеціальної, але і психолого-педагогічної підготовки як основи розвитку професійної творчості хореографів. Вітчизняні та зарубіжні науковці виявляють значний науковий інтерес до психологічних аспектів розвитку творчих здібностей особистості, зокрема під час оволодіння творчими професіями. Педагогічна складова, а саме дослідження проблеми розвитку творчих умінь майбутніх педагогів також знаходить своє відображення в наукових розробках. Проте нами виявлено, що проблемі розвитку професійної творчості майбутніх хореографів та ролі дисциплін психолого-педагогічного циклу в цьому процесі заслуговує на окреме, більш ґрунтовне дослідження.

Усе це пов'язано з особливістю хореографії як виду мистецтва. Професійна підготовка хореографів повинна враховувати складний характер танцю як виду експресивного мистецтва, спеціалізацію та кваліфікацію підготовки, передбачати розвиток певних якостей особистості (імпровізація, здатність до прийняття нового, оригінальність). Хореографія – це складний синтетичний вид мистецтва, що забезпечує поєднання фізичних, інтелектуальних і духовних можливостей людини, що ускладнюється коротким терміном професійного життя хореографа. Можливістю виходу з цього протиріччя вбачається в орієнтації на творчість як вищу цінність особистості, як цінність культури. Систематизація знань про танець дозволяє визначити його місце як в культурі, так і в освіті, визначивши його роль у розвитку особистості.

Професійна творчість є важливим і об'єктивним показником розвитку особистості педагога, особливо педагога-хореографа. Вона включає різні компоненти: пізнавальний, емоційно-вольовий, мотиваційно-потребний,

ціннісний. Професійна творчість у діяльності хореографа полягає в педагогічному керівництві колективом з позиції особистісно орієнтованого підходу, в розвитку творчості кожного учасника танцювального колективу. Професійна творчість хореографа є показником його професійної культури, тобто професіоналізму як найвищого ступеня досконалості змісту діяльності та особистісної культури.

Розвиток професійної творчості нерозривно пов'язаний з розвитком професійної культури. Аналіз професійної творчості майбутніх хореографів дозволив визначити такі компоненти: художньо-виконавський і педагогічний, які є складовою частиною професійної підготовки студентів.

Розгляд теоретичних положень досліджуваної проблеми дозволив визначити педагогічні умови розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін з урахуванням особливостей культурно-освітнього середовища закладу вищої освіти, організаційної структури освітнього процесу, змісту й технології підготовки майбутніх фахівців у виші до майбутньої творчої професійної діяльності.

РОЗДІЛ II

ПЕДАГОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТВОРЧОСТІ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Особливості професійної творчості студентів-хореографів

Теоретичне вивчення проблеми визначило необхідність аналізу означеного питання в практиці підготовки майбутніх хореографів.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Сумського фахового коледжу мистецтв і культури імені Д.С. Бортнянського. В експерименті взяли участь 34 студенти, які навчаються на 1, 2, 3 курсах очного відділення за фахом «Хореографія» і 10 педагогів.

На підставі теоретичного обґрунтування положень про те, що прояв професійної творчості та активності може бути різним у тієї чи іншої особистості нами були схарактеризовані рівні прояву професійної творчості студентами хореографічного відділення (табл. 2.1).

Процесуально-дослідницький рівень характеризує особистість як активну, яка прагне до пошуку, дослідження, виявляє велику зацікавленість у процесі діяльності, а не її результаті, володіє високим рівнем розвитку пізнавальних процесів; тому такий рівень забезпечує високі прояви професійної творчості.

Продуктивно-евристичний рівень характеризує особистість, яка прагне до відкриття, пошуку нових знань, але не завжди має для цього підстави; її цікавить не стільки процес, скільки результат, продукт діяльності. Такий рівень відповідає середньому рівню прояву професійної творчості.

Адаптивний рівень характеризує особистість, схильну до повторення відомих ситуацій, яка потребує підтримки своїх устремлінь, допомоги ззовні у пошуку творчих рішень. Цей рівень забезпечує нижчі, порівняно з попередніми, прояви професійної активності.

Таблиця 2.1

Змістова характеристика рівнів професійної творчості студентів-хореографів

Рівень	Змістова характеристика
Процесуально-дослідницький (високий)	<p>Внутрішня й спеціально-професійна мотивація, вольові прояви як спосіб подолання бар'єрів.</p> <p>Висока соціальна позиція, розуміння й прийняття цінностей професії, висока задоволеність нею.</p> <p>Прояв творчого мислення, високий рівень пізнавальних процесів.</p> <p>Переважання неадаптивної активності. Компетентність у психології й педагогіці творчості, прагнення до навчання, наявність спеціальних і психолого-педагогічних знань.</p> <p>Прагнення до самостійного пошуку рішень професійних проблем, до самоосвіти.</p> <p>Орієнтація на педагогічну діяльність як складову діяльності хореографа, суб'єкт-суб'єктний характер взаємин.</p>
Продуктивно-евристичний (середній)	<p>Внутрішня й соціальна мотивація, вольові прагнення виражені недостатньо.</p> <p>Неповне прийняття цінностей професії, задоволеність нею.</p> <p>Прояв двох-трьох компонентів творчого мислення.</p> <p>Адаптивна активність, але може проявлятися й неадаптивна в деяких ситуаціях.</p> <p>Наявність знань у межах Державного освітнього стандарту.</p> <p>Визнання значущості педагогічної діяльності після спеціальної (хореографічної).</p> <p>Компетентність у психолого-педагогічних знаннях, але без акценту на проблему творчості.</p> <p>Спроби знайти нові форми практики, виявити творчість.</p> <p>Спілкування на основі розуміння, але не завжди прийняття інших.</p>
Адаптивний (низький)	<p>Переважання особистої, зовнішньої мотивації, відсутність вольових проявів.</p> <p>Низька соціальна позиція, адаптивний рівень активності.</p> <p>Недостатній прояв творчого мислення, переважно одного компонента.</p> <p>Схильність до невизнання соціальних обмежень.</p> <p>Фрагментарна компетентність у психології та педагогіці.</p> <p>Завищена або занижена самооцінка.</p> <p>Пасивність у прояві творчості.</p> <p>Суб'єкт-об'єктний характер взаємовідносин.</p>

Нами були проведені дослідження щодо наявності у студентів окреслених показників прояву професійної творчості. Розглянемо їх методику й результати.

Виявлення мотивів вибору професії педагога-хореографа.

Ієрархія мотивів багато в чому формує траєкторію творчого руху й побудови кар'єри в майбутньому. Тому вже в період навчання навіть на початкових етапах необхідно зрозуміти творчі та життєві устремління студента, розпізнати його сподівання й надії, щоб органічно поєднати навчання й розвиток особистості.

Відомо, що великою творчою силою володіють лише внутрішні мотиви або гармонійна єдність внутрішніх і зовнішніх мотивів. Серед них такі, як:

- пізнання нового, інтерес до світу;
- зняття «внутрішньої напруги», «звільнення» власної особистості через мистецтво;
- прагнення виявити й вирішити моральну проблему;
- прагнення випробувати «муки й радість творчості»;
- естетична насолода;
- прагнення до самовдосконалення, перетворення життя;
- пошук істини людського існування [5].

В анкеті, запропонованій студентам, для визначення мотивації вибору професії хореографа наведено 19 мотивів, що відображають широкий спектр інтересів, потягів, ідеалів, установок (Див. Додаток Б). Дані обробки анкет наведені в процентах до загальної кількості респондентів. На підставі отриманих результатів складені таблиці вибору мотивів (Табл. 2.2).

Деякі студенти називали 2-3 мотиви вибору професії, тому загальний відсоток за курсом не дорівнює 100.

Таким чином, з наведеної таблиці видно, що для студентів першого курсу пріоритетними є зовнішні мотиви вибору професії, а для студентів старших курсів – поєднання зовнішніх і внутрішніх мотивів. Було відзначено, що студентами всіх курсів майже не вибиралися такі мотиви, як «зняття внутрішньої напруги, звільнення власної особистості через мистецтво», «жага духовного спілкування», «вирішення моральних проблем», «пошук сенсу людського існування», «престиж» і деякі інші. Це явище пояснюється нами тим, що соціальна мотивація,

закладена в цих формулюваннях, явище складне, досягнути яке самостійно студент не завжди готовий, це вимагає певного життєвого (творчого) досвіду. З таблиці видно, що мотиви студентів 2 та 3 курсів частково збігаються. Провідним мотивом студентів 1 курсу виступила самоактуалізація, 2 курсу – пізнання нового, 3 курсу – досягнення успіху. Можна визначити незалежно від курсу основні мотиви вибору професії: самоактуалізація, загальна реалізація здібностей, прагнення зрозуміти навколишній світ, отримання естетичної насолоди.

Таблиця 2.2

Мотиви вибору професії хореографа студентами Сумського фахового коледжу мистецтв і культури імені Д.С. Бортнянського

Мотив	Курс		
	1	2	3
Самоактуалізація	53,8	10	10
Пізнання нового, інтерес до світу, прагнення до самовдосконалення	46,2		
Вплив на людей, створення атмосфери свята	28,5		
Пізнання нового, загальна реалізація здібностей		42,5	
Бажання випробувати «муки й радості творчості»,		45,5	21,7
Досягнення успіху		26,4	32,8
Загальна реалізація здібностей і естетична насолода	10	12	35,7

Ієрархія мотивів вибору професії хореографа виглядає так: першу позицію посідає самоактуалізація; друге місце – пізнання нового, інтерес до світу; третє місце – бажання випробувати муки й радості творчості (творчий потенціал); четверте – загальна реалізація здібностей; п'яте – досягнення успіху.

Поряд із внутрішніми мотивами (які ми розглядаємо як пріоритетні) не можна недооцінювати значення зовнішніх стимулів, до яких можна віднести: прийняття групою, ставлення викладача, проблеми престижу, прагнення виділитися із загалу, потреба у високій оцінці й визнанні тощо. Ці мотиви майже не вибирали респонденти.

У дисертаційному дослідженні А. Зайцевої зроблена спроба класифікувати мотиви, які автор поділяє на три групи: особистісна, соціальна й специфічно-професійна мотивація [19]. Якщо співвіднести мотиви, названі студентами, і цю

класифікацію, то можна побачити, що переважання особистісних мотивів характерне для 40,4% респондентів (що відповідає адаптивному рівню розвитку); соціальних мотивів – 30,4% (що відповідає продуктивно-евристичному рівню); специфічно-професійних мотивів – 29,2% (що відповідає процесуально-дослідницькому рівню).

Таким чином, можна відзначити, що переважаючим є адаптивний рівень прояву професійної творчості. Ці дані відображають мотивацію вибору професії хореографа студентами всіх курсів.

Виявлення виду активності особистості як показника професійної творчості.

Дослідження показали, що для творчості необхідно поєднання двох форм людської активності – адаптивної та неадаптивної. «Перша – це активність, підпорядкована певній меті, вимогам, правилам, зовнішнім умовами. Друга – спонтанна активність, що йде від внутрішніх спонукань, що виходить за межі необхідного, але саме вона важлива для процесу творчості» [36, с. 102]. Неадаптивна активність – це вміння побачити проблему, народження задуму. Адаптивна – це рішення проблеми, реалізація мети відомими способами. Професійна творчість передбачає поєднання двох видів активності.

Для виявлення переважаючого виду активності було проведено опитування студентів і педагогів: які риси особистості характерні для творчих людей. Більшість респондентів назвали риси, які мало характерні для людей творчих професій: обов'язковість, розуміння інших, уважність тощо. У відповідях називалися також такі риси, як прагнення відрізнятись від інших людей, успішність у творчій діяльності, вміння придумувати нове тощо, тобто риси неадаптивної активності.

Далі був використаний метод анкетування (див. Додаток В), в якому брали участь не тільки студенти-хореографи, а й педагоги. Результати анкетування продемонстрували важливість неадаптивної активності. «Успішність» студента з переважаючою неадаптивною активністю багато в чому залежить від професіоналізму викладача, наскільки він цінує оригінальність та ініціативу, тому

що люди з переважанням такого типу активності імпульсивні і не вміють підпорядковуватися загальним правилам. Така форма поведінки дратує викладачів, і, караючи за неї, ми часто порушуємо розвиток людини, мотивація знижується, а деструктивність росте. Відомо, що блокада творчих здібностей веде до руйнування особистості, яка починає руйнувати світ, що перешкоджає її розвитку. Дані обробки результатів дозволили виявити види активності особистості (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Виявлені активності особистості респондентів (у %)

Вид активності	Викладачі	Студенти
Адаптивна	60	97
Неадаптивна	40	3

Переважання адаптивної активності у викладачів можна пояснити тим фактом, що особливості хореографії як виду мистецтва вимагають жорсткого виконання правил, визначених викладачем, його вимог до виконання танцювальних рухів. Тому викладачі не використовують у викладанні спеціальних дисциплін особистісно-орієнтовану взаємодію зі студентами, вважаючи, що вона порушить дисципліну на заняттях. Адаптивна активність передбачає тільки повторення, наслідування зразка тощо. Це засвоюють і студенти, тому вони також показали великий відсоток адаптивної активності.

Частина викладачів все ж виявили неадаптивну активність. Це в основному, люди більш молодого віку, які бачать у творчості спосіб подолання психологічних бар'єрів (за результатами інтерв'ю).

Таким чином, можна відзначити переважання адаптивного рівня прояву професійної творчості. Ці дані відображають лише характеристику студентських анкет.

Виявлення особливостей творчого мислення студентів-хореографів як особистісної якості.

Свобода рухів, що набувається на заняттях хореографією, їх різноманітність і координованість виявляються тісно пов'язаними зі свободою думки, зі свободою й розкутістю творчого мислення [37]. Від інших видів

мислення творче відрізняється тим, що воно допомагає вигадувати щось зовсім нове, пов'язане із застосуванням незвичних способів дії. Можна говорити про високий рівень розвитку творчого мислення у людини, якщо вона:

- отримує результат, якого раніше не досягала;
- може діяти різними шляхами, не знаючи заздалегідь, який з них може привести до бажаного результату;
- апріорі не знає способи, за допомогою яких цей результат може бути досягнутий;
- не має достатнього досвіду вирішення подібних завдань;
- відчуває потребу діяти самостійно й без підказки [43, с. 163].

На основі перерахованих вище показників можна виокремити такі властивості творчого мислення: пластичність, рухливість і оригінальність.

Пластичність виражається в знаходженні безлічі рішень у тих випадках, коли звичайна людина може знайти лише одне або два. Рухливість – властивість, яка визначає можливість більш легкого переходу від одного аспекту проблем до іншого, не обмежуючись однією єдиною точкою зору. І нарешті, головне – це оригінальність творчого мислення, що виражається в породженні несподіваних, незвичних рішень.

Респондентам було запропоновано аркуші із зображенням різних фігур та інструкція: доповнити їх так, щоб вийшло цікаве й оригінальне зображення, пояснити, що воно означає. Аналіз виконаних респондентами малюнків показав, що в більшості випадків студенти створювали симетричні малюнки, домальовуючи різні елементи, наприклад, очі тощо.

Не можна не відзначити оригінальність ідей, їх різноманіття, кількість логічних доповнень у малюнках різних студентів. Проте було відзначено значну кількість повторень зображень у малюнках різними студентами, що обумовлено обмеженістю творчого мислення. Аналіз малюнків, бесіди зі студентами з цього тесту дозволили охарактеризувати особливості творчого мислення студентів.

Аналіз властивостей творчого мислення, виявлених студентами, показав, що найчастіше воно характеризує лише одне з них: або пластичність, або

рухливість, або оригінальність. Дуже рідко відзначається поєднання двох властивостей творчого мислення. Результати аналізу прояву творчого мислення студентами представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Властивості творчого мислення студентів Сумського фахового коледжу мистецтв і культури імені Д. С. Бортнянського

Властивості творчого мислення	Респондентів, %
Пластичність	15
Рухливість	20
Оригінальність	2
Рухливість + оригінальність	9
Рухливість + пластичність	8
Не виявлені	46

Аналізуючи дані таблиці можна зробити висновок, що більшість респондентів не вивили властивості, властиві творчому мисленню, в основному наявна така властивість, як рухливість. Сполучення двох властивостей творчого мислення представлені досить незначно. Ґрунтуючись на визначенні рівнів професійної творчості опитаних, які демонстрували поєднання двох властивостей творчого мислення або оригінальність можна віднести до процесуально-дослідницького рівня, оскільки виявляється яскрава захопленість процесом – 19%. Переважання рухливості й пластичності характеризує продуктивно-евристичний рівень, тому що демонструється націленість на результат – 35%. Решта респондентів віднесені нами до адаптивного рівня – 46%.

Таким чином, можна визначити адаптивний рівень прояву професійної творчості як переважаючий серед респондентів, потім іде продуктивно-евристичний і дуже незначний відсоток становить процесуально-дослідницький.

Контент-аналіз робочих програм навчальних курсів (вибірково).

Контент-аналіз робочих програм здійснювався з предметів «Композиція і постановка танцю», «Класичний танець», «Бальний танець», «Психологія», «Педагогіка», «Методика викладання хореографічних дисциплін». Перші три з перерахованих предметів є спеціальними дисциплінами, останні три – психолого-педагогічні.

Основною метою навчання в коледжі є підготовка фахівця-хореографа, здатного самостійно керувати самодіяльним хореографічним колективом. Завдання кожного курсу деталізують цю мету. Наприклад, в курсі «Класичний танець» визначено завдання: оволодіння теоретичними знаннями (ознайомлення з найбільш популярними танцями минулих століть, з їх місцем, роллю в розвитку хореографії, стилістичними особливостями й манерою виконання); практичними вміннями (постановка корпусу, рук, ніг, голови; розвиток пластичності та координованості, створення найпростіших композицій тощо). Таким чином, цілі й завдання спрямовані на розвиток професіонала, а не особистості в цілому. Творчість у цих курсах розглядається не як цінність, а як результат.

Курс «Психологія» включає розділи: «Вступ та історія психології», «Когнітивні процеси», «Чуттєво-вольова сфера людини», «Індивідуально-психологічні особливості», «Вікова психологія», «Соціальна психологія». Як видно з переліку розділів, проблема психології художньої творчості, творчих здібностей окремо не розглядається. Однак у вивченні розділів «Когнітивні процеси», «Чуттєво-вольова сфера» та інших виділяються знання, що готують до подальшого їх засвоєнню в спецкурсі. Так, особливості уяви, творчого мислення, види емоційних процесів і станів, психологічні особливості підлітка, юнака, дорослого, відносини, спілкування та інші аспекти курсу «Психологія» важливі для професійного становлення особистості хореографа, знаходять подальший розвиток у змісті спецкурсу.

Під час вивчення курсу «Педагогіка», що включає такі розділи, як «Теоретико-методичні основи педагогіки», «Історія педагогіки», «Дидактика», «Виховання людини», розглядаються загальні теоретичні основи навчання й виховання, які в подальшому конкретизуються при вивченні курсу «Методика роботи з хореографічними колективами».

В курсі «Педагогіка» визначено також аспекти знань, які допомагають успішно освоїти педагогічну спрямованість спецкурсу. Так, знайомлячи з сучасними технологіями навчання й виховання, викладач готує студентів до оволодіння системою методів, які розвивають творчі можливості людини. Розділ

«Виховання людини» дає знання про цінності цього процесу, готує студентів до пізнання способів розвитку творчої активності, методів гуманістичного виховання в танцювальній діяльності.

Отримані факти дозволили зробити такі висновки: рівень прояву професійної творчості майбутніх хореографів є недостатнім, вимагає цілеспрямованої актуалізації та розвитку в процесі вивчення психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін у навчальній та позанавчальній діяльності.

Серед факторів, що сприяють розвитку професійної творчості у студентів в процесі навчання на хореографічному відділенні, слід визначити акцентування педагогічної спрямованості професії хореографа; виокремлення в спеціальних і психолого-педагогічних дисциплінах аспекту, що розширює компетентність майбутніх фахівців щодо проблем творчості.

2.2. Обґрунтування педагогічної моделі розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін

На основі теоретичних положень про те, що важливим фактором прояву професійної творчості є досвід творчої діяльності – соціальний і професійний [43; 53], вважаємо, що в процесі підготовки студентів до діяльності педагога-хореографа в закладі вищої освіти слід говорити про основи професійної творчості, які закладаються в них тією чи іншою мірою й можуть розвиватися далі.

Модель процесу основ розвитку професійної творчості є системою, яка побудована за певною логікою: цілі, завдання, принципи, зміст, технології, результат.

Обґрунтуванням моделі послужили положення про професійну й педагогічну освіту [11; 21; 41; 52].

На схемі представлено модель процесу розвитку основ професійної творчості майбутніх хореографів (Рис. 2.1).

Рис. 2.1. Модель процесу розвитку основ професійної творчості майбутніх хореографів

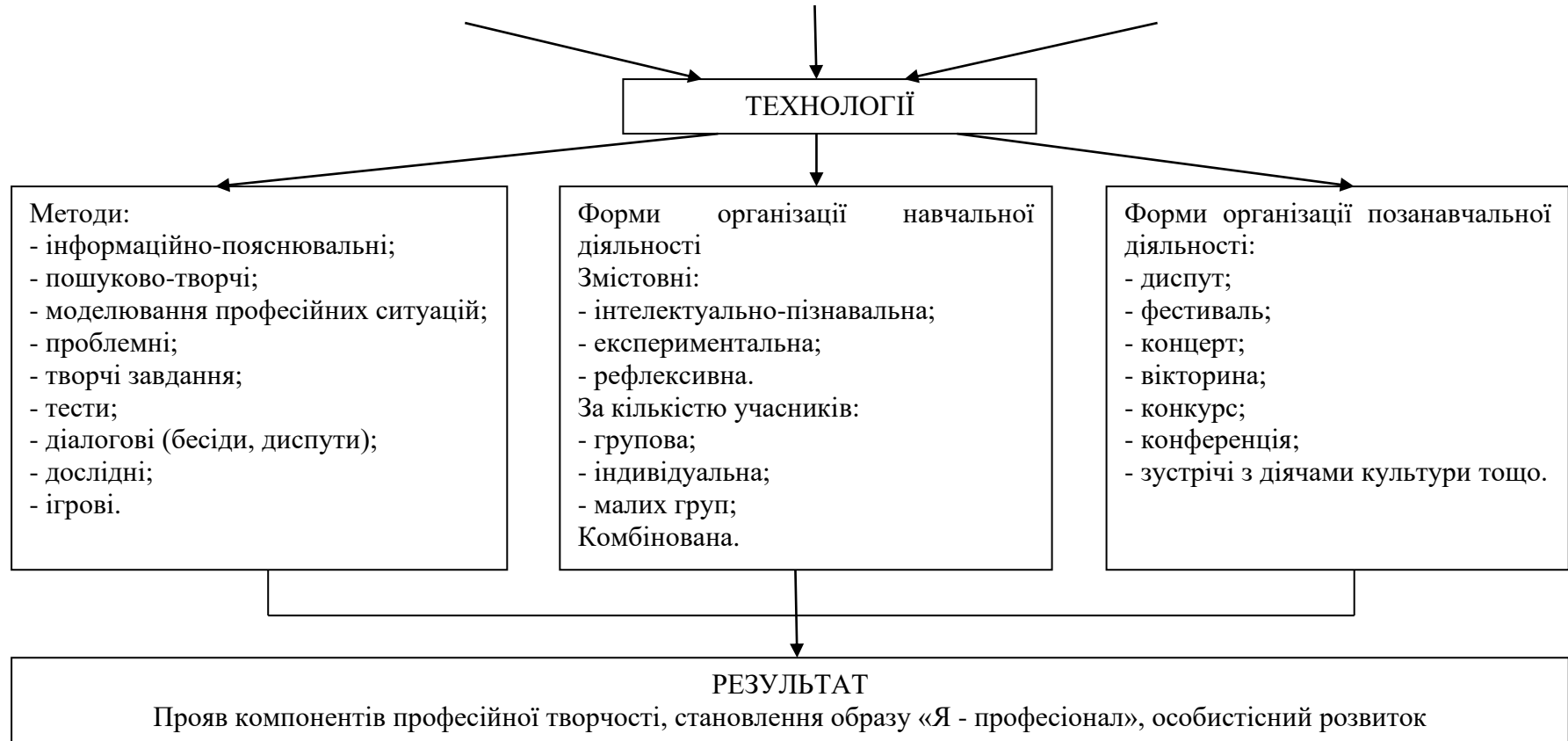

Рис. 2.1. Модель процесу розвитку основ професійної творчості майбутніх хореографів (закінчення)

Зміст моделі складають такі компоненти: когнітивний, аксіологічний, діяльнісно-творчий. Когнітивний компонент, що складається з інваріантного ядра, представлений курсами психолого-педагогічного циклу, і варіативного, представленого спецкурсом «Творчість у професійній діяльності хореографа». Аксіологічний компонент спрямований на оволодіння студентами культурно-пізнавальних цінностей творчості, ознайомлення зі світом цінностей хореографічного мистецтва, визначення ними особистісно значущих цінностей педагогічної діяльності. Діяльнісно-творчий компонент орієнтований на оволодіння досвідом творчої діяльності, формування різноманітних способів діяльності й творчих здібностей. Інтеграція змісту психолого-педагогічного циклу й варіативної складової освітньої програми, за нашим переконанням, потребує розробки спецкурсу «Творчість у професійній діяльності хореографа», який може виступити сполучною ланкою між низкою дисциплін за допомогою смислового ядра змісту освіти – творчість як цінність особистості, як цінність культури, як цінність педагогічної освіти майбутнього хореографа.

Адекватність вибору спецкурсу як форми організації навчальної діяльності студентів обґрунтована положеннями педагогіки вищої школи про специфіку спецкурсу. Спецкурс, на відміну від предметів навчального плану, надає можливість у стислій концентрованій формі визначити конкретну проблему, яка потребує більш глибокого вивчення студентами, подати її аналіз, огляд сучасних досліджень, розкрити її значимість для майбутньої професії.

Спецкурс дозволяє актуалізувати знання студентів у певному напрямку, конкретизувати зміст окремого, досить самостійного розділу базової програми певного курсу або курсів. Спецкурс надає величезні можливості для творчості викладача у виборі його змісту й технологій, викладу нових концептуальних поглядів на проблему, максимально оперативної інформативності. У змісті спецкурсу встановлюється зв'язок між теоретичними положеннями й практичним досвідом студентів і навпаки.

Актуальність змісту спецкурсу, запропонованого нами, обумовлена необхідністю виокремлення педагогічного компонента професійної творчості студентів-хореографів, формування у них власних поглядів на процеси творчості, творчих здібностей, педагогічних шляхів розвитку творчості тощо.

Зміст спецкурсу має інтегрований характер, у ньому представлені філософські, психологічні та педагогічні знання.

Філософські погляди на творчість і розвиток особистості асимільовані педагогічними знаннями. Базові знання з курсів «Психологія» та «Педагогіка» доповнюються теоретичними інноваційними знаннями спецкурсу.

Психолого-педагогічні знання виступають стрижневими в нашому спецкурсі, мають забезпечуватися використанням активних методів навчання. І. Гнибіденко, Н. Кузнецова, Ю. Маршавін, О. Могильний, Ю. Пінчук, М. Руженський, В. Федоренко відзначають, що у сфері освіти істотно розширився простір педагогічної діяльності, зростає потреба в педагогах, здатних до проектування розвиваючого соціально-культурного середовища, до побудови психолого-педагогічних умов оптимального розвитку людини на основних етапах онтогенезу [12]. Це положення повністю може бути основоположним при вивченні запропонованого спецкурсу.

Наводимо навчально-тематичний план спецкурсу (Табл. 2.5).

Основними принципами побудови програми спецкурсу виступили: культуровідповідності, компетентнісного підходу, цілісності, системності, перспективності, модульності, диференціації. Принципова відмінність її полягає в реалізації ідей розвитку основ професійної творчості майбутніх хореографів і орієнтації на творчість як вищу цінність в системі культуровідповідності моделі освіти.

Зміст навчального курсу відображає основні ідеї розвитку й становлення особистості з професійної точки зору: творчість як цінність,

розвиток активної творчої особистості як характеристика якості сучасної професійної освіти.

Таблиця 2.5

Навчально-тематичний план спецкурсу «Творчість у професійній діяльності хореографа»

№	Назва теми	Кількість годин				
		Всього	Лекції	Консультації	Практичні заняття	Самостійна робота
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий розділ 1. Теоретико-методологічні основи творчості						
1.	Творчість як феномен.	6	2			4
2.	Види художньої творчості та їх характеристика.	4	2			2
3.	Розвиток особистості й проблема творчості.	8	2	2		4
4.	Проблема творчих здібностей в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.	8	2	2		4
Змістовий розділ 2. Проблеми розвитку професійної творчої діяльності						
5.	Особистісні й вікові особливості художньої творчості.	8	2		2	4
6.	Гальмівні механізми творчості.	8	2		2	4
7.	Технології розвитку професійної творчості хореографа.	10	2	2	2	4
Усього		52	14	6	6	26

Програма спецкурсу передбачає два змістових розділи. У першому з них представлені теоретико-методологічні основи творчості. У другому викладаються проблеми розвитку професійної творчості на основі сутнісних характеристик поняття «розвиток професійної творчості». Завершується вивчення спецкурсу заліком.

Зміст спецкурсу побудовано за модулями: фундаментальний, який розкриває основні наукові поняття, концепції, підходи до розвитку теорії педагогічної та психологічної думки, спрямовані на становлення культури творчої й розумової діяльності; технологічний, який включає методи й засоби, що сприяють виявленню та розвитку творчого начала майбутніх хореографів, а також різноманітні способи роботи з пошуку й обробки наукової інформації, що визначають культуру пізнавальної діяльності

студентів; креативний, що розкриває інновації у професійній діяльності хореографів як керівників хореографічних колективів, спонукає до прояву особистісного потенціалу й визначає особистісну значимість самого знання й особистості в педагогічній діяльності.

Запропонований спецкурс потребує розробки відповідного методичного супроводу, що не було метою нашої наукової роботи через вимоги щодо обсягу і може бути предметом окремого наукового дослідження.

Педагогічним супровідом спецкурсу може бути методичний комплекс, який дозволить майбутнім хореографам вивчати його, якісно опановуючи кожен модуль і самостійно обираючи технології засвоєння змісту й контролю. Комплекс доцільно будувати на принципах індивідуального вибору траєкторії і способів оволодіння змістом, самоконтролю якості засвоєння змісту, а також внутрішнього зростання, інтеграції теоретичного, технологічного та особистісно-сміслового змісту, рефлексивності як бази для розвитку особистості як в професійному житті, так і в особистому.

Рекомендуємо до навчально-методичного комплексу включити такі складові:

- державний освітній стандарт, який визначає зміст робочої навчальної програми та основні вимоги підготовки фахівців профілю;
- пояснювальну записку, що розкриває мету, завдання спецкурсу, авторську інновацію;
- календарно-тематичний план спецкурсу й розподіл аудиторних і позааудиторних занять протягом усього періоду вивчення спецкурсу;
- цілісний зміст досліджуваного спецкурсу, що включає основні поняття, закономірності досліджуваних явищ;

- теми лекційних занять, обговорювані питання, глосарій основних понять, своєрідність технологій під час вивчення певної теми, список основної та додаткової літератури;
- теми семінарських, практичних занять, коло обговорюваних питань, методи, способи, засоби вивчення матеріалу, форми звітності за виконану роботу, критерії оцінки якості результатів пізнавальної діяльності, список основної та додаткової літератури;
- зміст завдань для самостійної роботи студентів, форми звітності щодо їх виконання, критерії оцінки якості виконаних завдань, методичні рекомендації до виконання самостійної роботи, методи, засоби й способи роботи з інформацією;
- перелік питань щодо форм контролю рівня і якості вивченого матеріалу за темами й програмою в цілому;
- тестові завдання для самоконтролю й самооцінки якості засвоєння змісту спецкурсу.

Таким чином спецкурс може сприяти розвитку деяких особистісно-професійних якостей майбутніх хореографів, а також компетенцій:

1. Проективно-конструктивні компетенції – уміння поставити мету й забезпечити її досягнення (наприклад, створити танець, образ тощо, розвинути його композиційну лінію), розвиток творчого мислення, здатності до самоаналізу й самооцінки.

2. Емоційно-оцінні компетенції – включають емоційно-ціннісні установки майбутніх хореографів, їх домінуючі мотиви, сформованість вольового механізму, здатність до самопізнання й саморозвитку, рефлексії.

3. Когнітивні (пізнавальні) компетенції – включають не тільки сукупність знань із проблеми, загальну ерудицію, а й вміння коректно ставити питання, шукати причини явищ, знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень навичок і вмінь практичного використання знань.

4. Креативні (творчі) компетенції – розвиток інтуїції, критичності, наявність своєї думки, прагнення вийти за межі проблеми, вміння ламати канони, у першу чергу, в собі, пошук безлічі рішень, їх оригінальність.

5. Комунікативні компетенції – обумовлені необхідністю взаємодії в процесі творчої діяльності не тільки з суб'єктами, а й з інформаційними потоками: знаходити, обробляти й передавати інформацію.

6. Організаційні компетенції – вміння організувати свою власну діяльність, розподіляти обов'язки між членами групи, навички контролю.

Висновки до розділу 2

Дослідно-експериментальна робота дозволила зробити висновок про те, що оволодіння студентами компетенціями у сфері танцю в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін сприяє залученню до національної культури, оволодінню духовним досвідом людства, вираженому в різноманітних творчих проявах. Викладання спецкурсу психолого-педагогічної спрямованості сприятиме усвідомленню студентами значення природи постановки танцю, прояву соціокультурних орієнтацій у власній творчості (тілесно-культурні, духовно-культурні орієнтації). Духовно-культурні орієнтації виражаються у розвитку творчого ставлення студентів до власної особистості, до спільноти студентів та викладачів.

Результати, проведеного експериментального дослідження, показали, що вихідний рівень прояву професійної творчості майбутніх хореографів недостатній і вимагає цілеспрямованої актуалізації та розвитку; серед провідних мотивів вибору професії переважають особистісні; домінує адаптивна активність, що відповідає адаптивному рівню прояву професійної творчості. Домінують такі властивості творчого мислення як рухливість і пластичність, що свідчить про недостатню схильність студентів до професійної творчості. Проведене дослідження дозволило визначити стартові можливості розвитку професійної творчості студентів-хореографів та визначити зміст показників і рівнів її прояву (адаптивного, продуктивно-евристичного, процесуально-дослідного).

Запропонована педагогічна модель процесу розвитку основ професійної творчості студентів-хореографів може бути ефективно реалізована в освітньому процесі хореографічного відділення коледжу мистецтв і культури. Зміст моделі включає такі компоненти: когнітивний, аксіологічний та діяльнісно-творчий. Упровадження моделі передбачає здійснення цього процесу на основі інтеграції психолого-педагогічних дисциплін, у яких посилений творчий компонент діяльності, спрямований на розвиток компетенцій студентів-хореографів у сфері творчості як вищої

цінності професійної діяльності, що визначає професійну успішність. Теоретичне обґрунтування положень запропонованої моделі та спецкурсу «Творчість у професійній діяльності хореографа» дають можливість стверджувати, що вони сприяють збільшенню кількості студентів, які перебувають на процесуально-дослідному й продуктивно-евристичному рівнях прояву професійної творчості і відповідно зменшенню кількості студентів адаптивного рівня. До якісних показників віднесено зміни творчої активності від прямого відтворення до справжньої творчості; зрушення в особливостях творчого мислення, а саме тяжіння до оригінальності.

Розвиток рівня професійної творчості майбутніх хореографів на основі змін у розумінні провідних професійних цінностей передбачає зрушення в переважному виборі професійних цінностей хореографа: креативність, розвиток себе, збереження власної індивідуальності, активні соціальні контакти тощо. Саме в професійному житті респонденти бачать можливість оволодіння цими цінностями; навчання та освіта, як вони вважають, має тривати все життя, без цього неможлива реалізація себе у творчій професії хореографа.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна відзначити, що поставлена мета досягнута і визначені в ньому завдання виконані повністю. Одна з актуальних проблем педагогічної науки – оновлення системи професійної освіти з позицій осмислення теоретичних положень і передової практики підготовки фахівців.

1. Багатоаспектний аналіз проблеми розвитку професійної творчості майбутніх хореографів на рівні вищої професійної освіти дозволив охарактеризувати ступінь її розробленості, осмислити сутність і роль професійної підготовки фахівців художньої спрямованості. Аналіз сучасного стану сфери освіти свідчить про наявні протиріччя й спонукає науку до їх подолання. Однією з головних умов є розвиток професійної творчості як показника професійної культури. Для цього слід прийняти творчість як головну мету в оволодінні професійними компетенціями, орієнтуючись на певну сферу. Професійна культура, будучи складним явищем, складається з низки компонентів, таких як професійне мислення, творчість, компетентність, відповідальність та мотивація. Що стосується професійної творчості, то багато дослідників і практиків вважають, що це ще й найвищий рівень оволодіння професією, а також максимальний ступінь реалізації особистості в межах певної діяльності.

У проведеному дослідженні здійснений аналіз проблеми творчості. Встановлено, що проблема творчості й творчої діяльності складає предмет дослідження у сфері різних наук. До теперішнього часу створена теорія творчості. В її межах здійснено дослідження понятійно-категоріального апарату проблеми, механізмів творчості, умов та шляхів її розвитку тощо.

Більшість учених, що займаються проблемою творчості, вважають, що вона пов'язана з породженням чогось нового: це може бути нове знання, відкриття невідомих зв'язків між предметами і явищами, зміна раніше відомих поглядів, розв'язання суперечностей, створення нових елементів і комбінацій, уміння помітити те, що не бачать інші.

Дослідження показали, що в педагогіці проблема творчості з теоретичної виведена в практичну сферу. Педагогіка вирішує завдання виявлення творчого потенціалу особистості, створення умов для її розквіту, визначення її гальмівних механізмів і шляхів їх подолання тощо. У педагогічній професії виділяється соціальна позиція її суб'єкта – педагога, яка складається з його поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій. Саме цей аспект підготовки майбутніх хореографів у науці представлений недостатньо, що обумовило вибір теми нашого дослідження.

2. На основі аналізу проблеми було сформульовано робоче поняття «професійна творчість хореографа», яке визначається як якість педагогічної діяльності, що забезпечує готовність особистості до творчого вирішення проблем, пов'язаних із проектуванням і передбаченням результатів діяльності танцівників, постановки танцю.

Професійна творчість забезпечує розвиток компетентності хореографа в спеціальних знаннях, пов'язаних із хореографією як видом мистецтва і творчої діяльності, а також у педагогічних знаннях, які дозволяють керувати колективом танцюристів, формувати соціальну позицію учасників танцювального колективу (погляди, переконання, ціннісні орієнтації). Вона включає в себе пошук і реалізацію власних шляхів і методів керівництва колективом, перетворення типових педагогічних ситуацій на творчі, комбінування відомих способів танцювальної діяльності з новими, оригінальними, створеними самим хореографом.

3. На основі аналізу досліджень було визначено, що кожна діяльність має свої специфічні особливості, які накладають свій відбиток на процес розвитку як самої діяльності, так і особистості. Хореографія – специфічний вид мистецтва, в якому думка, ідея передається тільки через рух і тіло артиста, тому необхідно навчитися «думати тілом» і синтезувати пластику з ідеєю, з музикою, з графічним рішенням. Хореографічна діяльність вимагає великого запасу енергії, проте вона обмежена в часі.

Відзначаючи специфіку танцю як виду мистецтва, вчені визначають

його можливості у сфері освіти, виховання, психотерапії тощо. Розуміючи професійну творчість хореографа як цілісне утворення, слід виділити в ньому такі складові, як художньо-виконавська й педагогічна творчість, що дозволило нам по-новому підійти до процесу підготовки студентів у коледжі культури і мистецтв, зробивши акцент на вивченні психолого-педагогічних дисциплін.

4. Проведене дослідження дозволило визначити зміст показників і рівнів прояву основ професійної творчості в студентів-майбутніх хореографів. До показників були віднесені: професійна мотивація, творча активність, особливості творчого мислення, соціальна позиція в ціннісних орієнтаціях, переконаннях, інтелектуальна активність. На підставі цих показників були визначено рівні: процесуально дослідний (високий), продуктивно-евристичний (середній), адаптивний (низький).

Виявивши недостатній вихідний рівень прояву професійної творчості студентів різних курсів, були визначені теоретичні підходи до побудови педагогічної моделі розвитку професійної творчості студентів-хореографів під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін та психолого-педагогічного спецкурсу. Змістовний і технологічний компоненти цієї моделі були спрямовані на розвиток професійної творчості майбутніх хореографів.

Вивчення спецкурсу дозволило окреслити цінності творчості, які полягали в тому, що вона відкриває нові можливості пізнання, перетворення, переживання, розвитку позитивних якостей особистості, її емоційної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова І. Ю. Танцювальна лексика Поліського краю: навчальний посібник / І. Ю. Аксьонова. – Рівне : видавець О.Зень, 2012. – 254 с.
2. Альчук М. Культурологічний енциклопедичний словник / М. Альчук, Ф. Бацевич, І. Бойко. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 506 с.
3. Антонова О. Є. До проблеми визначення сутності поняття креативності: проблеми та пошуки // Нові технології навчання: Наук.-метод, зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки / О. Є. Антонова. – Київ-Вінниця, 2012. – Вип. 71. – С. 8–15.
4. Аристотель. Поетика / Аристотель. – К. : Фоліо, 2018. – 154 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 2 К. : Либідь, 2003. – 342 с.
6. Бігус О. Народно-сценічна хореографія Прикарпатського регіону / О. Бігус. – Київ : Видавництво Ліра, 2015. – 182 с.
7. Богоявленская Д. Б. К вопросу о дивергентном мышлении / Д. Б. Богоявленская, И. А. Сусоколова // Психологическая наука и образование. – 2006. – № 1. – С. 85 – 96.
8. Верховинець В. Теорія українського народного танцю / В. Верховинець. – Київ : Музична Україна, 1990. – 150 с.
9. Володько В. Методика викладання народно-сценічного танцю / В. Володько. – Київ : НАКККіМ, 2014. – 123 с.
10. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский / Сост., автор послес. М. Г. Ярошевский. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 479 с.
11. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. / А. Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.

12. Гнибіденко І. Ф. Ринок праці України: перспективи євроінтеграції: Монографія / І. Ф. Гнибіденко, Н. Б. Кузнецова, Ю. М. Маршавін, О. М. Могильний, Ю. Б. Пінчук, М. М. Руженський, В. Г. Федоренко / за ред. І. Ф. Гнибіденка. – К. : ТОВ «ДКС центр», 2012. – 246 с
13. Голдрич О. Методика викладання хореографії / О. Голдрич. – Львів : «Сполом», 2006. – 84 с.
14. Гриненко І. В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Гриненко І. В. – Тернопіль, 2008. – 192 с.
15. Давыдов В. В. Теория деятельности и социальная практика / В. В. Давыдов // Вопросы философии. – 1996. – №5. – С. 52–62.
16. Дем'яненко Н. Формування національної культури молоді в педагогічній спадщині В. М. Верховинця / Н. Дем'яненко. – Полтава : ТОВ «АСМІ», 2012. – 268 с.
17. Дружинин В. Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие / В. Н. Дружинин. – М. : ПЕР СЕ, СПб. : Иматон, 2001. – 224 с.
18. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академический прект, 2003. – 304 с.
19. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності Автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.02 - теорія та методика музичного навчання / А. В. Зайцева. – Київ., 2007. – 20 с.
20. Зайцев Є. Основи народно-сценічного танцю / Є. Зайцев. – Ч-2. – К. : Мистецтво, 2009. – 157 с.
21. Законодавство України у сфері освіти та професійного навчання (Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти) / Упор. Б. Г. Чижевський, В. П. Головінов, Є. В. Красняков, М. М. Шевченко. – К.: Парламентське видавництво, 2013. – 376 с.

22. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием: Учебное пособие / С. Г. Кара-Мурза. – К. : Оріяни, 2003. – 497 с.
23. Кардашов В. Н. Теоретические и методические основы художественно, творческого развития школьников / В. Н. Кардашов / Под ред. Н. А. Кушаева. – Бердянск : Дом техники плюс, 2000. – 160 с.
24. Козлова О. Концепти націєтворчої концепції основоположника педагогічної майстерності / О. Козлова, О. Семеног // Інновації в освіті і педагогічна майстерність учителя-словесника: збірник матеріалів III усеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 24-25 жовтня 2019 року) / за ред. О. М. Семеног. – Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. – випуск 2. – С. 21–24.
25. Колногузенко Б. Види мистецтв та хореографії / Б. Колногузенко. – Харків : ХНАК, 2014. – 319 с.
26. Корж-Усенко Л. В. До витоків безперервної освіти в Україні: досвід народних університетів початку ХХ століття. Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht : X Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik (München, 24–27 Oktober 2019). München: Open Publishing LMU, 2020. P. 568–580. URL: <http://www.ukrainistik-konferenz.slavistik.lmu.de/abschluss.html>
27. Котова И. Б. Педагог: профессия и личность / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростовского педуниверситета, 1997. – 114 с.
28. Креативность // Степанов С. С. Популярная психологическая энциклопедия. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 328–331.
29. Кривохижа А. Роздуми про мистецтво танцю. Записки балетмейстера / А. Кривохижа. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2012. – 157 с.
30. Кулка И. Психология искусства / И. Кулка. – Харьков : Гуманитарный Центр, 2014. – 556 с.

- 31.Кульчицька О. І. Соціально-психологічні фактори формування таланту / О. І. Кульчицька // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 13–24.
- 32.Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія / В. Кутішенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
- 33.Леви В. Л. Азбука здорового мислення / В. Л. Леви. – М. : Метафора, 2004. – 736 с.
- 34.Лук А. Н. Психологія творчості / А. Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 127 с.
- 35.Максименко С. Д. Рефлексія проблем розвитку в психології / С. Д. Максименко // Психологія і суспільство. – 2001. – № 3. – С. 4–22.
- 36.Масол Л. М. Компаративні методи опанування мистецьких цінностей у контексті полікультурної освіти / Л. М. Масол // Педагогічні науки. – Вип. 30. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2002. – С. 101–105.
- 37.Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [авт.: Н. Г. Ничкало та ін.]; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 223с.
- 38.Морозов А. В. Діагностика креативності / А. В. Морозов. – М. : МГУП, 2001. – 44 с.
- 39.Морозов А. В. Формирование креативности педагога в условиях непрерывного образования / А. В. Морозов. – М. : Изд-во ИГУМО, 2003. – 192 с.
- 40.Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. 257 Розділ 4. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.
- 41.Ничкало Н. Педагогічна наука і професійна освіта: неперервна взаємодія / Н. Ничкало // Професійнотехнічна освіта. – 2017. – № 1 (74). – С. 2–3.

42. Ничкало Н. Теорія людського капіталу і педагогіка праці / Н. Ничкало // *Ksza senie zawodowe : pedagogika. i psychologia. Професійна освіта: педагогіка і психологія: пол.- укр., укр.-пол. щорічник* / за ред. Тадеуша Левицького, Іоланти Більш, Івана Зязюна, Неллі Ничкало. – Ченстохова; Київ, 2012. – [Вип.] XIV. – С. 25–36.
43. Орлов В. Ф. Педагогічна майстерність викладача мистецьких дисциплін: навч.-метод. посіб. / В. Ф. Орлов, О. О. Фурса, О. В. Баніт. – К.: Едельвейс, 2012. – 272 с.
44. Особов І. П. Деякі аспекти вивчення креативності. Зарубіжний досвід ХХ століття в оцінці сучасних дослідників / І. П. Особов // *Гуманитарные научные исследования*. – Октябрь, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://human.snauka.ru>
45. Паві П. Словник театру / П. Паві. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 640 с.
46. Павлюк Р. О. Креативність як складова частина професійної підготовки майбутніх учителів / Р. О. Павлюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_NPM_2007/Pedagogica/22154.doc.htm
47. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
48. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала: Посіб, ник для вчителів і керівників шкіл / В. Ф. Паламарчук / Гол.ред. Б. Є. Будний. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 151 с.
49. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. В. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 2, ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с
50. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С. О. Сисоева, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька,

- Л. Є. Сігаєва, Я. В. Цехмістер та ін.; За ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВПОЛ, 2001. – 502 с.
51. Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 1 черв. 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. – К. : Парлам. вид-во, 2016. – 320 с
52. Пшенична Л. В. Академічна чесність: природа явища та пріоритети поширення серед студентства / Л. В. Пшенична // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2020. – № 3–4(97–98). – С. 129–146.
53. Радул В. В. Дослідження особливостей самореалізації особистості / В. В. Радул, І. П. Краснощок, І. В. Лебедик. – К. : Освіта України, 2009. – 352 с.
54. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – С. 164–168.
55. Роменець В. А. Психологія творчості: Навч. посібник / В. А. Роменець. – К. : Либідь, 2004. – 156 с.
56. Савчин Л. Методика роботи з хореографічним колективом / Л. Савчин. – Рівне: Овід, 2012. – 352 с.
57. Самохвалова А. Мистецтво балетмейстера / А. Самохвалова. – Рівне: Видавець О. Зень, 2012. – 100 с.
58. Сисоєва С. О. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 308 с.
59. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
60. Скоробагатська О. І. Особистісні ресурси майбутніх викладачів вищої школи як умова адаптації в суспільстві ризику / О. І. Скоробагатська //

- Освіта для ХХІ століттявиклики, проблеми, перспективи : матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (29–30 жовтня 2019 року, м. Суми) – Том 1. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. – С. 96–98.
61. Терещук А. Креативність як невід’ємний компонент інтелектуального розвитку особистості / А. Терещук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4254>
62. Толмачёва О. И. Творческая деятельность личности. Экскурс в проблему / О. И. Толмачёва // Актуальные проблемы современной педагогики / Под ред. В.И. Новиков. – Таганрог: ТГПИ, 2000. – С. 54.
63. Тоффлер Е. Шок будущего: Пер. с англ. / Е. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 560 с.
64. Філософія та історія креативної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://yrok.at.ua/publ/filosofija_ta_istorija_kreativnoji_osviti/8-1-0-388.
65. Шадриков В. М. Психология деятельности и способностей человека / В. М. Шадриков. – М.: Педагогика, 1996. – 290 с.
66. Шалапа С. Методика роботи з хореографічним колективом / С. Шалапа, Н. Корисько. – Київ : НАКККІМ, 2015. – 252 с.
67. Швай Р. Психологія та педагогіка творчості / Р. Швай. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 200 с.
68. Шевчук А. Українські музично-хореографічні традиції як засіб музично-рухового розвитку старших дошкільників / А. Шевчук. – Фастів : Поліфаст, 2005. – 15 с.
69. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития / Е. Л. Яковлева // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 20–27.
70. Barron F. Creative person and creative process / F. Barron // Ibid. – 1976. – Vol.10. – № 3. – P. 165–169.

- 71.Reyna Ferdinando Histoire du ballet / Ferdinando Reyna. – Paris, 1981 – 228 p.
- 72.Taylor C. W. Various Approaches to and Definitions of Creativity / C. W. Taylor // The Nature of Creativity / Sternberg R.J. (Ed.). – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1988. – P. 99 – 124.
- 73.Torrance E. P. The Search for Satori and Creativity / E. P. Torrance – Buffalo N.Y. : Creative Education Foundation, 1979. – 347 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма спецкурсу «Творчість у професійній діяльності хореографа»

Пояснювальна записка

Професійна підготовка спеціалістів – майбутніх хореографі-педагогів передбачає вивчення не лише спеціальних, а й психолого-педагогічних дисциплін. Одним із якісних показників діяльності такого керівника є творчість. Професія хореографа має яскраво виражену творчу спрямованість, тому актуальним є звернення у його підготовці до поглибленого вивчення сутності, способів розвитку та прояву творчості.

Спецкурс «Творчість у професійної діяльності хореографа» спрямований на актуалізацію важливої проблеми, з якою пов'язана майбутнє професійне та особисте життя студентів, які отримують зазначену спеціальність у закладі вищої освіти.

Мета курсу: формування особистості, яка прагне творчої самореалізації, здатної до рефлексії своєї професійної діяльності.

Завдання курсу:

- оволодіння системою наукових знань про сутність та види творчості, її цінностей;
- розширення та поглиблення компетенцій у галузі підготовки студентів до професійної діяльності;
- розвиток уявлень про діяльність хореографа як творчої особистості;
- формування професійної культури шляхом застосування сучасних технологій розвитку творчих можливостей особистості.

Зміст курсу

Розділ І. Теоретико-методологічні засади творчості.

Тема 1. Творчість як феномен.

Концепція творчості. З історії проблеми. Основні напрямки у дослідженні проблеми творчості в сучасній науці та основні ідеї. Основні

поняття: «творчість» та «креативність», їх зв'язки та відмінності. Види творчості. Структура творчого акта. Творчість як показник професійної культури. Цінності творчості.

Тема 2. Види художньої творчості та їх характеристика.

Концепція художньої творчості. Види художньої творчості (театр, музика, хореографія, фотографія тощо). Характеристика видів мистецької творчості. Специфіка хореографічної діяльності (вузьке та широке розуміння танцю, синтетичний характер, спеціалізація, особливості вітчизняної хореографічної школи). Види танців, особливості прояву творчості в них. Засоби виразності танцю. Хореограф, його функції, особливості діяльності щодо розвитку творчості танцювального колективу.

Тема 3. Особистісне зростання та проблема творчості.

Поняття «особистість» та проблема особистісного розвитку. Проблема творчості та особистісного зростання у філософії (антична, східна, французькі просвітителі, українська класична філософія), психології (психоаналіз), педагогіки. Принцип єдності особистісного та творчого розвитку. Розвиток творчої особистості. Особистісні якості творчого спеціаліста.

Тема 4. Проблема творчих здібностей у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Наукове та побутове розуміння здібностей. Сучасні міфи про здібності. Види здібностей. Концепція творчих здібностей. Проблема вивчення та розвитку творчого мислення у працях Гілфорда, Торренса. Особливості творчого мислення (пластичність, рухливість, оригінальність) як показник творчих здібностей. Аспекти творчості (генерація та розробка ідей). Розвиток проблеми творчих здібностей у працях вітчизняних учених. Одиниця аналізу творчості – інтелектуальна активність – і рівні її розвитку (стимульно-продуктивний, евристичний, креативний). Духовні здібності, їх розвиток у хореографії. Значення середовища в розвитку та прояві творчих здібностей. Здібності та розвиток особистості хореографа.

Розділ II. Проблеми розвитку професійної мистецької творчої діяльності.

Тема 5. Особистісні та вікові особливості творчості.

Гендерні (статеві) особливості прояву творчості (функціональна асиметрія півкуль, соціальні вимоги). Зв'язок між інтелектом та творчими здібностями. Особливості творчих особистостей (антиконформізм, еkleктизм, інтерес до всього нового та складного, здатність дивуватися й захоплюватися). Особливості індивідуального розвитку («акме»). Вплив вікових, особистісних та соціальних факторів на прояв творчого начала.

Тема 6. Гальмівні механізми творчості.

Групи протиріч розвитку творчих здібностей особистості (соціально-педагогічні, власне педагогічні, психологічні чи особистісні, фізіологічні, фізичні). Характеристика соціально-педагогічних протиріч (замкнутий спосіб життя; несприятливий творчий клімат у колективі, сім'ї; низька престижність діяльності). Характеристика педагогічних протиріч (авторитарність вихователя, стандартизованість форм та методів навчання, репродуктивний характер навчання). Характеристика особистісних протиріч (низька мотивація; зневіра у власних силах; байдужість до лідерства; сліпа віра в авторитет; відсутність почуття гумору, особливості мислення). Характеристика фізіологічних протиріч (перевтома, слабе здоров'я, недотримання режиму відпочинку та харчування, відсутність комфорту). Характеристика фізичних бар'єрів, властивих для хореографічної творчості (будова тіла, гнучкість, пластичність, виворітність стопи, висота стрибка, координація рухів, підйом стопи). Вплив гальмівних механізмів на професійну творчість.

Тема 7. Технології розвитку діяльності педагога-хореографа.

Комплекс методик для діагностики рівня розвитку психічних та пізнавальних процесів, фізичних якостей у танцювальній діяльності. Тести визначення особливостей творчого мислення. Вирішення творчих завдань. Написання синквейну. Способи активізації творчого мислення («мозковий

штурм», синектика, метод фокальних об'єктів, метод морфологічного аналізу, метод контрольних питань, метод обмежень). Медитація та спеціальні медитаційні вправи (йога, дихальна гімнастика, вправи на розслаблення та заспокоєння тощо). Технології розвитку професійної творчості педагога-хореографа: культурологічні, комунікативно-діалогові, проблемні тощо. Набуття студентами особистісного сенсу творчості як цінності.

Додаток Б

Анкета для визначення ієрархії мотивів [38]

Інструкція: Прочитайте уважно всі зазначені мотиви й позначте за рівнем значущості для Вас мотиви у третій колонці. Відзначати ступінь значущості потрібно в цифрах, найважливіший, суттєвий для Вас мотив, відзначити цифрою 1, найбільш несуттєвий – цифрою 19.

№	Мотив	Значущість мотиву
1	Самоактуалізація	
2	Інтерес до світу, прагнення пізнання нового	
3	Зняття внутрішньої напруги, звільнення власної особистості через мистецтво	
4	Загальна реалізація здібностей	
5	Жага духовного спілкування	
6	Прагнення виявити та вирішити моральні проблеми	
7	Самоствердження	
8	Прагнення відувати сплеск емоцій, муки та радості творчості	
9	Прагнення створити відчуття свята	
10	Альтруїстичне прагнення служити людям	
11	Прагнення до досконалості світу, самовдосконалення	
12	Естетична насолода	
13	Розуміння самого себе	
14	Прагнення до розуміння та відображення причин недосконалості світу	
15	Пошук сенсу існування	
16	Прагнення виділитися із загалу	
17	Проблема престижу	
18	Потреба високої оцінки оточуючими	
19	Бажання бути таким як ... (ім'я великого хореографа)	

Додаток В

Анкета для визначення провідного типу активності [38]

Мета: виявити співвідношення адаптивної та неадаптивної активності.

Інструкція: Які твердження з першої чи третьої колонки вам ближчі.

Ступінь близькості визначте у цифрах другої колонки.

1	2	3
Можу бути уважним(ою) у будь-якій справі, незалежно від її привабливості	3210123	<i>Здатний(а) довго зосереджувати увагу тільки на тому, що цікаво</i>
<i>Все піддаю сумніву та перевірці</i>	3210123	Приймаю те, що каже шановна людина (компетентна)
Можу придушувати свої забаганки та бажання	3210123	<i>Захищатиму свої інтереси, навіть якщо це тільки забаганка</i>
<i>Нетерпимий(а) до несправедливості, критичний(а) до оточуючих</i>	3210123	Уникаю конфліктів, йду на компроміси
<i>Прагну відрізнятись від інших, бути не схожим(ою) на інших</i>	3210123	Не люблю дуже відрізнятись, повертати до себе зайву увагу
Прагну точно виконувати інструкцію та вказівки	3210123	<i>Усе роблю по-своєму</i>
<i>Голова завжди сповнена ідей, але з них мало користі</i>	3210123	Не витрачаю час на дрібниці та нереальні ідеї
Дисциплінований(а), прагну виконати вимоги	3210123	<i>Дотримуюся лише тих норм і правил поведінки, з якими згоден</i>
Не вступатиму в суперечку, якщо вона загрожує неприємностями	3210123	<i>Якщо впевнений(а) у своїй правоті, наполягатиму до кінця</i>
<i>Буває, що не зважаю на загальновизнані правила, порушую традиції</i>	3210123	Поважаю традиції та закон
Навчаюся, розуміючи, що це необхідно або через вимоги батьків	3210123	<i>Якщо цікаво – навчаюсь, якщо нецікаво – змусити неможливо</i>
<i>Швидко все набридає, тому весь час щось вигадую</i>	3210123	Вважаю за краще використовувати відомі способи, аніж вигадувати нові
Виконую завдання «від» і «до»	3210123	<i>Якщо сподобалося, зроблю більше, а якщо ні – зовсім не роблю</i>
<i>Азарний(а), люблю ризик</i>	3210123	Вважаю за краще не ризикувати
<i>Люблю, щось вигадувати і не завжди це проявляється в навчанні</i>	3210123	Можу виявляти фантазію, якщо вимагає завдання
<i>Не визнаю авторитетів, часто сперечаюся зі старшими, можу збунтуватися</i>	3210123	Не люблю суперечити старшим, навіть, якщо не згоден з ними. Краще вчинити так, як просять
<i>Більш успішний(а) у завданнях на кмітливість</i>	3210123	Більш успішний(а) у завданнях на застосування знань
Не вразливий(а)	3210123	<i>Чутливий(а), вразливий(а)</i>
Багато роблю з почуття обов'язку, а не за покликом серця	3210123	<i>Керуюся своїми бажаннями, а чи не почуттям обов'язку</i>

Курсивом виділено опис поведінки, характерної для неадаптивної активності.